

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
Info: telefoon 04997 - 75245
H. Mijland en J. Suijkerbuijk

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, te voldoen op postgiro-rekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia", ná ontvangst van het acceptgiroformulier.

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959
Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

16e jaargang, nr. 62

juli 1986

INHOUD

	blz.
I. Archeologisch onderzoek naar de voorgangers van het huidige kerkgebouw in Oerle door J.F.C.M. Bijnen	100
II. Stamreeks Meulenbroeks/Smollers door Hans en Henriëtte Meulenbroeks	139
III. Bestse fundaties 3. Fundatie Mathijs Peeters van Doormaaen door H. Mijland	147

TEN GELEIDE

Geachte Lezer,

In afwijking van de gegroeide gewoonte om meerdere artikelen per aflevering aan U te presenteren, blijft in dit nummer het aantal beperkt tot drie. De redactie meende dit te kunnen verantwoorden vanwege het belang van het verslag van de heer Bijnen over de geschiedenis van de kerken te Oerle. Dit belang wordt grotendeels bepaald doordat daarin afgedaan wordt met onjuistheden in de oudst bekende geschiedschrijving van Oerle door Gramaye; onjuiste beweringen die steeds herhaald worden in latere historische verhandelingen over Oerle. Een bijzonder belang is, dat in dit artikel aangetoond wordt dat archief- en archeologisch onderzoek elkaar volledig kunnen aanvullen. Vandaar dat dit onderzoek in zijn geheel is opgenomen.

Wij vragen U begrip voor het eventuele ongemak.

De redactie

I. ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK NAAR DE VOORGANGERS VAN HET HUIDIGE KERKGEBOUW IN OERLE

door J.F.C.M. Bijnen

VOORWOORD

Dit onderzoek is een vervolg op eerdere archeologische naspeuringen die, in 1981-1982, in de nabijheid van de Oerlese parochiekerk werden uitgevoerd. Geprobeerd is meer inzicht te krijgen in de leef- en woonsituatie van de bewoners van het gereconstrueerde middeleeuwse woongebied, dat in 1982 in kaart was gebracht. Een vast gegeven hierin is, dat omstreeks 1250 op dit terrein onder andere een kerkgebouw stond.

Vanwege de beperkte mogelijkheden tot archeologisch onderzoek, wegens de bestaande bebouwing en bestrating, konden de onderzoekingen slechts op een zeer beperkte schaal worden uitgevoerd.

Omdat kerken veelal werden gebouwd op de plaats van hun voorgangers is gezocht in de bodem die direct grenst aan het tegenwoordige kerkgebouw.

Het resultaat is dat de plattegronden van twee kerken konden worden gereconstrueerd; waarvan de oudste teruggaat tot omstreeks het midden van de 15de eeuw.

De plaats van de middeleeuwse eigenkerk uit 1250 kon niet met zekerheid worden bepaald. Er werden echter voldoende aanwijzingen gevonden om aan te nemen dat dit bedehuis, evenals zijn latere opvolgers, stond op de plaats, of in de onmiddellijke nabijheid, van het huidige kerkgebouw.

Onmisbaar in de uitvoering van dit onderzoek waren de contacten met de initiatiefnemers van het Kempenproject. Eveneens is het verheugend dat een toeneemende belangstelling van de Oerlenaren heeft geresulteerd in een groep zeer geïnteresseerde personen die daadwerkelijk aan dit onderzoek hebben meegewerkt.

Oerle, lente 1986

INDELING VERSLAG

1. Inleiding	101
2. Samenvatting oorkondenonderzoek	103
3. Resultaten archeologisch onderzoek	104
4. Samenvatting en conclusies	117
5. Reconstructie gebeurtenissen	118
6. Bijlagen: A: Overzicht kadastrale gegevens	120
B: De schetstekening van Hendrik Verhees	122
C: Kroniek van bouwkundige gegevens	124
D: Determinatie aardewerkscherven	130
E: Overzicht bouwmaterialen	133
7. Noten en literatuurlijst	134

1. INLEIDING

"Men bejammert met reden, dat onze vaders bij het stichten der grootsche kerkgebouwen, welke de verwondering van het nageslacht opwekken, niet bedacht zijn geweest, om den tijd der bouwing en de namen van derzelver stichters en bouwmeesters voor de vergetelheid te bewaren .....

C.R. Hermans (Mengelwerk 1839)

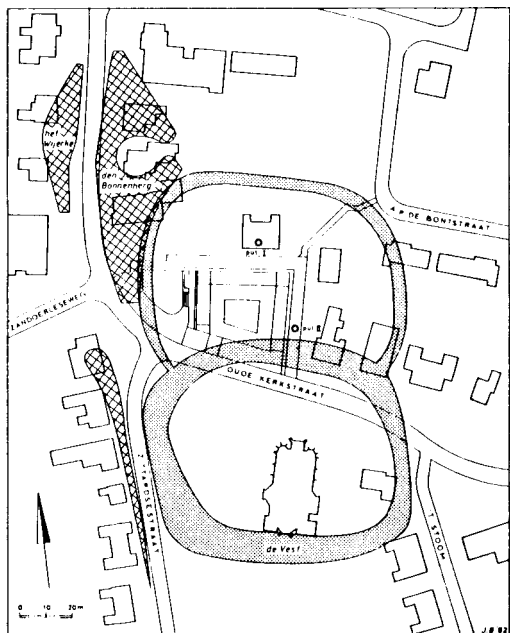
Resultaten van eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek in de kern van Oerle (gem. Veldhoven) laten ons zien dat hier in de middeleeuwen twee aan elkaar grenzende, geheel door grachten ingesloten terreinen, hebben gelegen (afb. 1).

Vrijwel zeker is hier de verblijfplaats terug gevonden van een voorname familie van grootgrondbezitters. Bodemvondsten geven aan dat dit terrein minstens vanaf het einde van de 1de eeuw bewoond was. In het midden van de 13de eeuw werd het geheel, met eigenkerk, verkocht.

Afb. 1.
Reconstructie van het middeleeuws woongebied, gelegen in het huidige centrum van Oerle. De omgrachting had de vorm van een 8 waardoor twee ingesloten terreinen bestonden, één in het noorden en één in het zuiden.

1: middeleeuwse grachten;
2: "recent" gegraven wateren;
3: huidige bebouwing;
4: middeleeuwse boomstamputten.

Situatie mei 1982.

1 UZ 2 cj 3 0 4

Door middel van historisch en archeologisch onderzoek wordt geprobeerd meer inzicht te krijgen in de leef- en woonsituatie van deze adellijke bewoners op het platteland. Een uitgebreid archeologisch onderzoek op het onderhavige terrein is echter uitgesloten vanwege de huidige bebouwing en bestrating. De enige plek die archeologisch nog te onderzoeken is grenst aan het tegenwoordige kerkgebouw. In veel gevallen worden kerken gebouwd op de plaats van hun voorgangers. Voor de parochiekerk van Oerle is uit kadastergegevens bekend dat tenminste twee van haar voorgangers op dezelfde plaats hebben gestaan, en wel haaks op het tegenwoordige gebouw. Niet uitgesloten is dat een archeologisch onderzoek naar restanten van de vroegere bedehuizen gegevens oplevert over mogelijk nóg oudere kerken of kapellen. Deze aanwijzingen zouden dan mogelijk terug te voeren zijn op de eigenkerk, die, bij historisch bekende transacties uit de jaren rond 1250, in het bezit kwam van Floreffe en haar dochterklooster Postel.

Tijdens een beperkt uitgevoerde verkenning, in de zomer van 1982, kwam vast te staan dat delen van de fundamenteën van vroegere kerken nog aanwezig waren; besloten werd deze nader te onderzoeken en in kaart te brengen. Eveneens kwamen in 1985 de resultaten van een studie van de 13de eeuwse charters beschikbaar. Hieruit kon de juiste toedracht van de eigendomsoverdracht aan Postel worden gereconstrueerd.

2. SAMENVATTING OORKONDENONDERZOEK

Uit bewaard gebleven oorkonden blijkt dat, tot omstreeks 1250, een adellijke familie van Oerle in het bezit was van een kerkgebouw, met het recht van voordracht van de pastoor alsmede enig allodiaal goed. Het precieze verloop van de "overdracht" van deze rechten en eigendommen van de familie van Oerle aan (Floreffe-)Postel was tot heden niet onderzocht. De vermelding hiervan in de oudst bekende geschiedschrijving²⁾ is onjuist en, mede op grond van de intussen verworven archeologische gegevens, geheel onbetrouwbaar. J. Lijten heeft in april 1985, een onderzoek naar de toedracht van deze 13de eeuwse transacties afgesloten en zijn bevindingen hierover gepubliceerd.³⁾ Uit de feiten blijkt nu, dat er geen sprake is van een vrouw Clementina, nóch van een kasteel, nóch van een schenking en evenmin van de stichting van een kerkgebouw. Dit alles in tegenstelling tot hetgeen in de geschiedschrijving tot op heden werd gemeld. De familie van Oerle **verkochte** in de periode 1249-1251 aan (Floreffe-)Postel de tienden, waarbij de inkomsten van de pastoor werden geregeld door $\frac{1}{3}$ van de tienden te bestemmen voor zijn levensonderhoud. Bij de verkoop werd het patronaatsrecht (dat niet verkoopbaar was) overgedragen aan Postel. Tot het allodiaal bezit van de familie van Oerle zal het oudtijds omgrachte terrein met naaste omgeving en de daarop staande opstallen hebben behoord, inclusief het kerkgebouw. In 1254 komt namelijk eveneens het beheer en nadien het volle eigendom van dit allodiaal familiebezit aan Postel. In de analyse van de betreffende charters geeft Lijten bovendien nog aan dat waarschijnlijk ook een molen bij deze bezittingen kan worden gerekend.⁴⁾

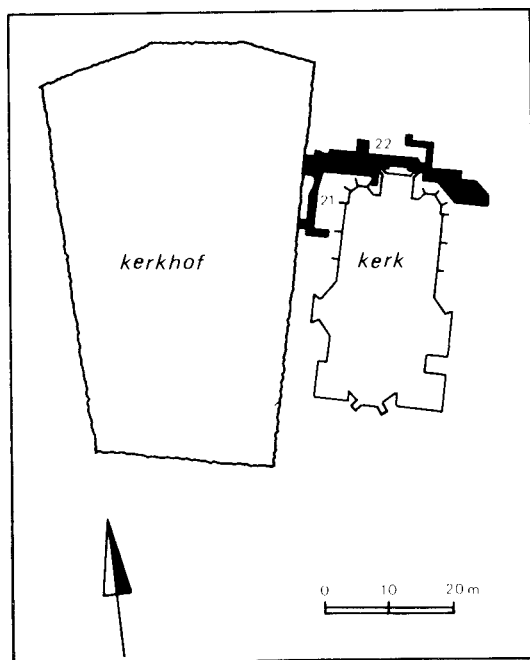
Bij het localiseren van de plaats, waar eertijds deze molen gestaan kan hebben, kunnen we nu de eerdere archeologische vondsten in de vulling van de gracht betrekken. Hierin werd een relatief groot aantal brokstukken gevonden, afkomstig van een maalsteen. Uit de gevonden fragmenten is af te leiden dat de steen een diameter van circa 1 meter heeft gehad. Een maalsteen van deze afmetingen zal dan ook niet afkomstig zijn van een handmolen maar van een molen aangedreven door waterkracht of iets dergelijks. Het type maalsteen past goed binnen de datering die door de bijliggende aardewerkscherven wordt aangegeven: tussen 1125-1225.⁵⁾ Niet uitgesloten is dat deze molen heeft gestaan op of nabij het onderhavige terrein van onderzoek.

Keren we nu terug tot het onderwerp van dit verslag, de voorgangers van het huidige kerkgebouw, dan weten we met zekerheid dat reeds vóór 1250 op de plaats van het tegenwoordige centrum van Oerle een kerk(je) stond. Vanwege het particuliere eigendom hiervan, in tegenstelling tot het beleid van de kerk dat het bezit van eigenkerken in toenemende mate terugdrong, kunnen we er zelfs van uitgaan dat dit eerste bedehuis geruime tijd daarvoor werd gebouwd.⁶⁾

Voor de precieze locatie van de latere kerkgebouwen zijn we, wat Oerle aangaat, aangewezen op kadastrale gegevens (zie bijlage A). Met uitzondering van de aangesneden fundamenteën werd geen andere bron gevonden die hierover informatie verstrekt. Verder beschikken we nog over een schets uit 1788 en een ansichtkaart uit omstreeks 1906, die ons enige bijzonderheden geven over vorm en uiterlijk van het gebouw uit die jaren (zie bijlage B).

3. RESULTATEN ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Het archeologisch onderzoek vond tot dusver plaats in de periode augustus 1982 - december 1985. Het werk is uitgevoerd in elf campagnes, variërend in tijdsduur van één tot negen dagen. Tijdens een verkenning, in augustus 1982, kwam vast te staan dat nog funderingsresten, van een vroeger kerkgebouw, in de bodem aanwezig waren. Daaropvolgend werd in oktober 1982 een proefsleuf gegraven in noord-zuid richting, dwars door de ondergrond van het vorige kerkgebouw (afb. 2, sleuf nr. 21).

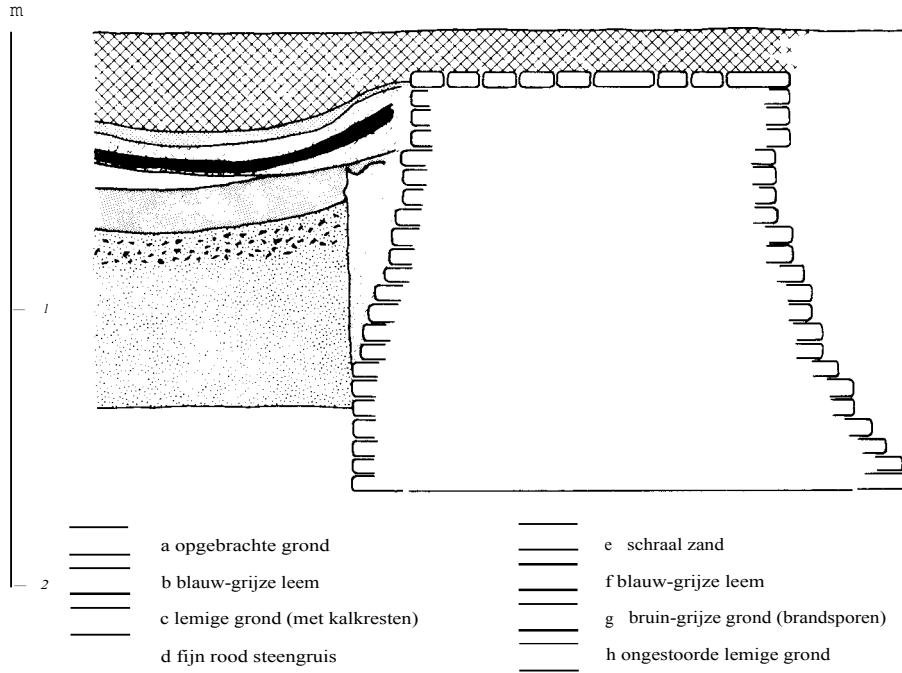
Afb. 2.
Situatietekening van het huidige kerkgebouw met begraafplaats. Sleuf nr. 21 loopt evenwijdig aan de lengte-richting van de kerk; sleuf nr. 22 gaat, met zijn vertakkingen, vóór het kerkgebouw door.
(De nummering van de sleuven volgt op die van eerdere verslagen.)

Vervolgens werden de resterende oude fundamenteën, voor zover niet gesloopt of overbouwd door de huidige kerk, blootgelegd, onderzocht en ingemeten (afb. 2, sleuf nr. 22). Een beschrijving van de waarnemingen is gegeven in twee delen, die waar dat nodig is, worden voorzien van commentaar. Om de vondstsituaties te kunnen plaatsen in de tijd is een lijst van alle ons bekend zijnde bouwkundige activiteiten opgesteld (zie bijlage C).

a. Verkennend onderzoek naar de fundamenteën van vorige kerkgebouwen

Zoals hiervoor reeds aangehaald, werd in augustus 1982 een put gegraven op een plek waar oude fundamenteën van de vorige kerk werden vermoed. Vooraf was deze plaats bepaald met behulp van de kadastrale gegevens (afb. 2, rond het punt van samenkomen van de sleuven 21 en 22). Het werk was niet vergeefs. Aangetroffen werd onder andere een fundering, opgetrokken uit bakstenen. Bodemsporen gaven aanwijzingen over nog oudere menselijke activiteiten. Omdat geen gegevens bekend zijn over de bouw van andere uit baksteen opgetrokken kerken op deze plaats, gaan we er vanuit dat dit funderingsgedeelte heeft behoord bij het laatmiddeleeuws gotisch kerkgebouw dat in 1877 is gesloopt (uitgezonderd de toren). Eveneens was op te merken dat dit gedeelte bij de bouw van de Koepelkerk (1877-'78) ook als fundering voor die kerk heeft gediend. Verder was de oudste grondlaag (afb. 3,g), die sporen van menselijke aanwezigheid bevatte, duidelijk doorsneden door de insteek ten behoeve van de fundering (afb. 3). In de "oudste" laag tekende zich bovenin een zone af met talrijke brandsporen. Datering van deze bodemlaag is mogelijk doordat er aardewerkfragmenten in werden aangetroffen. Dit vondstmateriaal dateert uit de 11de (mogelijk vroeger) en 12de eeuw. Deze laag wordt aan de bovenzijde begrensd door een strook vaste blauw-grijze leem (afb. 3,f), die eveneens door de insteek van de fundamenteën wordt doorsneden. Zeer waarschijnlijk heeft deze strook gediend als vloer van een gebouw(tje). Daarbovenop ligt een laag (afb. 3,c en e), deels bestaande uit schraal zand en deels uit lemige grond waarin brokjes kalk. Deze laatste laag wordt afgedekt met respectievelijk een band van fijn rood steengruis (afb. 3,d), een tweede laagje lemig vulzand en een strook blauw-grijze leem met sporen kalk (afb. 3,b). De hiervoor genoemde lagen (b t/m e) lopen uit tot tegen de fundamenteën; zij dateren hierdoor uit de bouwperiode van dit fundament. Helaas werden in deze lagen geen aanwijzingen gevonden die informatie konden geven over het tijdstip van ontstaan; evenmin in de vulling van de insteek.

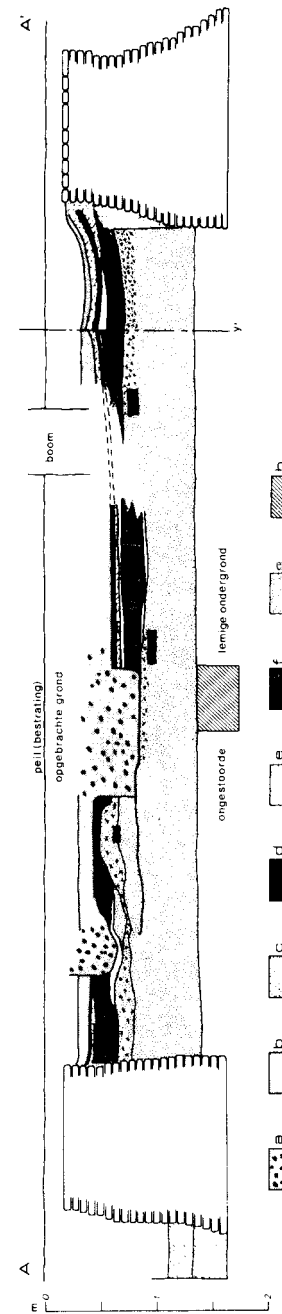
Vervolgens kon in oktober 1982 vanuit deze put een sleuf worden gegraven: haaks op de lengterichting van het bekend zijnde funderingsgedeelte (afb. 2, sleuf 21 en afb. 6, doorsnede A-A'). Bekijken we nu het totale profiel uit de sleuf (afb. 4, doorsnede A-A') dan zien we dat de hiervoor besproken grondlagen zich over het gehele profiel voortzetten. Aan de buitenkant van de fundamenteën werden zij niet aangetroffen. Op enkele plaatsen in het profiel is de grond geroerd (afb. 4,a).

Afb. 3. Bodemprofiel en doorsnede fundering. De overstekende steenlagen, rechts boven, zijn er in gewerkt tijdens de bouw van de Koepelkerk in 1877. In het bodemprofiel, ter linkerszijde, geeft de verticale lijn de insteek van de fundamenteën. Daarnaast lemen looppniveaus met ertussen een bandje van steengruis.

Met zekerheid stelden we vast dat deze onderbrekingen zijn ontstaan doordat begraving binnen de kerkmuren heeft plaatsgevonden. In deze gedeelten werden goed geconserveerde skeletresten aangetroffen alsmede steenpuin, twee vloertegels en stukken vloertegels en een drietal aardewerkfragmenten (XIIIde eeuw, waarschijnlijk afkomstig uit de oude laag). De graven dateren vrijwel zeker uit de tweede helft van de 18de eeuw: brandsporen op de tegelfragmenten zijn terug te voeren op de brand uit 1754. In één van de graven stak een brok tufsteen (circa 15 x 15 x 8 cm).

Verder werden in het profiel op drie plaatsen verkoalde graankorrels opgemerkt met daartussen een spoor van rode leem. Deze delen met verkoalde cultuurplanten bevinden zich in het profiel op respectievelijk circa 3,10 m, 5,20 m en 6,90 m, gemeten vanuit het horizontaal-nulpunt (afb. 4).

a: blauw-grijze leem met puin en kalk;
 b: blauw-grijze leem;
 c: lemige grond met kalkresten;
 d: fijn rood steengruis;
 e: schraal zand;
 f: blauw-grijze leem;
 g: bruin-grijze grond (plaatselijk brandsporen);
 h: vergraving.

Afb. 4. Profiel van sleuf 21; doorsnede A-A'. De lijn Y-Y' geeft een verticale breuk aan in het profiel: vanwege de plaats van een boom. (Voor de precieze plaats van deze doorsnijding, zie afb. 6.)

Determinatie van de graankorrels in een monster, genomen uit de middelste van de drie plaatsen met verkoalde cultuurplanten, geeft ⁷⁾:

Granen (enkele duizenden)	Onkruiden
Rogge - ca 50 ⁰ %	Korenbloem x
Gerst - ca 40 ⁰ %	Groene Naalbaar (gras) xx
Haver - ca 10 ⁰ %	Dreps (gras) x
	Viltige Duizendknoop xx
	Zwaluw tong x
	Melganzevoet x
	Hennepnetel x
	Zwarte Nachtschade x

x = 1 tot 5 maal aanwezig

xx = meer dan 5 maal aanwezig

De onkruiden komen allen voor op akkers en in bermen. Opvallend is het ontbreken van kleinzadige onkruiden zoals Klaproos, Akkerspurrie en vooral Schapezuuring. Dit zou er op kunnen wijzen dat het graan grof gezeefd is.

Een archeologisch onderzoek binnen de muren van een 4-tal kerkgebouwen in Oost-Friesland (Bondsrepubliek Duitsland) bracht behalve archeologische vondsten ook een grote hoeveelheid resten van verkoalde cultuurplanten aan het licht.

... Deze vondsten tonen aan, dat de gebouwen als pakhuizen gebruikt werden, waarin, naast hun functie als gewijde ruimte blijkbaar ook het aandeel dat de priesters van de oogst kregen, opgeslagen werd. Archeologisch werd het gevonden materiaal in de 12de eeuw gedateerd. Het bestond hoofdzakelijk uit cultuurplanten, voor een kleiner deel uit onkruidsoorten. Een determinatie toegepast op cultuurplantresten uit drie van de vier onderzochte kerken gaf rogge als de overheersende graansoort. Behalve rogge kwamen gerst en haver voor in hoeveelheden, die het noemen waard zijn ....⁸⁾".

In ons geval ligt de datering van de verkoalde granen ook in de 12de eeuw. De parallellen met de bevindingen uit de Oostfriese kerken sluiten niet uit dat door de aangetroffen graanresten wordt bepaald dat het vroegste kerkgebouw op deze plaats heeft gestaan. Deze constatering wordt nog versterkt doordat de grondlaag waarin de verkoalde granen zich bevonden, buiten de fundamenten niet voor-

komt. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met een ophogingslaag ten behoeve van een bebouwing.

Het vondstmateriaal uit het profiel van deze sleuf geeft een homogeen beeld. Het bestaat voornamelijk uit aardewerkfragmenten (zie bijlage D). Zij zijn alle aangetroffen in de bovenste helft van de "oudste" grondlaag (afb. 4,g). In dit deel bevond zich eveneens een grote hoeveelheid partikels verkoalde houtresten, die duidelijk wijzen op verbranding. Het aardewerk is afkomstig uit, of uit de streek rondom, Andenne (23x), Zuid Limburg (4x), Paffrath (1x), Schinveld/Brunssum (5x) en Elmpt/Briiggen (9x). De datering van dit aardewerk ligt in de 11de en 12de eeuw⁹⁾. Bijzonder is voorts de aanwezigheid van een 7-tal fragmenten van (voorlopig) onbekende herkomst. Op grond van gelijksoortig baksel dat werd aangetroffen in Dommelen, ligt de datering hiervan tussen X-XI A¹⁰⁾. Het baksel is geïmpregneerd: een zwarte kern met aan beide zijden een grijze opperlaag. Te vermelden is verder: 1 brok bontzandsteen, circa 15 roestige spijkers of iets dergelijks, 2 brokjes koper, 1 brokje brons (gietrestanten ?) en (nog) 1 brok tufsteen (15 x 15 x 11 cm). Verder werd 1 prehistorische scherf (ijzertijd) aangetroffen. Opvallend is het ontbreken van daklei en ijzerslak: deze werden bij eerder archeologisch onderzoek, in de vulling van de gracht, wel aangetroffen. Als enige uitzondering kwamen elders in de leemlaag van het profiel (afb. 4,0 twee fragmenten Limburgs aardewerk (XI-XIIde eeuws) en één brokje basaltlava voor.

Op omstreeks zes meter, gemeten vanuit het nulpunt van deze sleuf was, tot een diepte van 1,75 m onder het maaiveld, een vergraving op te merken. Dit grondspoor had een breedte van 60 cm en verdween in zijn lengterichting, na 75 cm, in de wand van de sleuf. Verticaal gezien was deze vergraving in de lagen van het wandprofiel niet op te merken (zie afb. 4). Onderzoek in een segment van dit bodemspoor leverde twee Paffrath-achtige aardewerkscherfjes op; te dateren eind 11de - begin 12de eeuw (mogelijk ouder). Het doel of de oorzaak waardoor dit grondspoor indertijd moet zijn ontstaan was niet duidelijk: er was geen indicatie betreffende een paalgat of begraafkuil.

Het aardewerk dat kon worden gedateerd wijst op menselijke aanwezigheid in de 11de en 12de eeuw; mogelijk was er al menselijke activiteit in de tweede helft van de 10de eeuw. De uiterste datering van het aardewerk ligt in de 13de eeuw en alle fragmenten komen uit de lagen die vóór het graven van de insteek, ten behoeve van de aanleg van de kerkfundamenten, reeds bestonden. Deze constatering bevestigt de algemeen bekend zijnde opvatting (over de bouwperiode van de Kempische kerken) dat de kerk is gebouwd na 1300. In hoeverre de twee brokken tufsteen in verband kunnen worden gebracht met een functie als bouw materiaal ter plaatse is nog onduidelijk. *".... Beide fragmenten zijn ongetwijfeld afkomstig uit het Laacher See gebied in het westelijk deel van het Eifel-gebergte. Beide voorkomen zijn volop door de Romeinen geëxploiteerd en verwerkt in veel Romeinse*

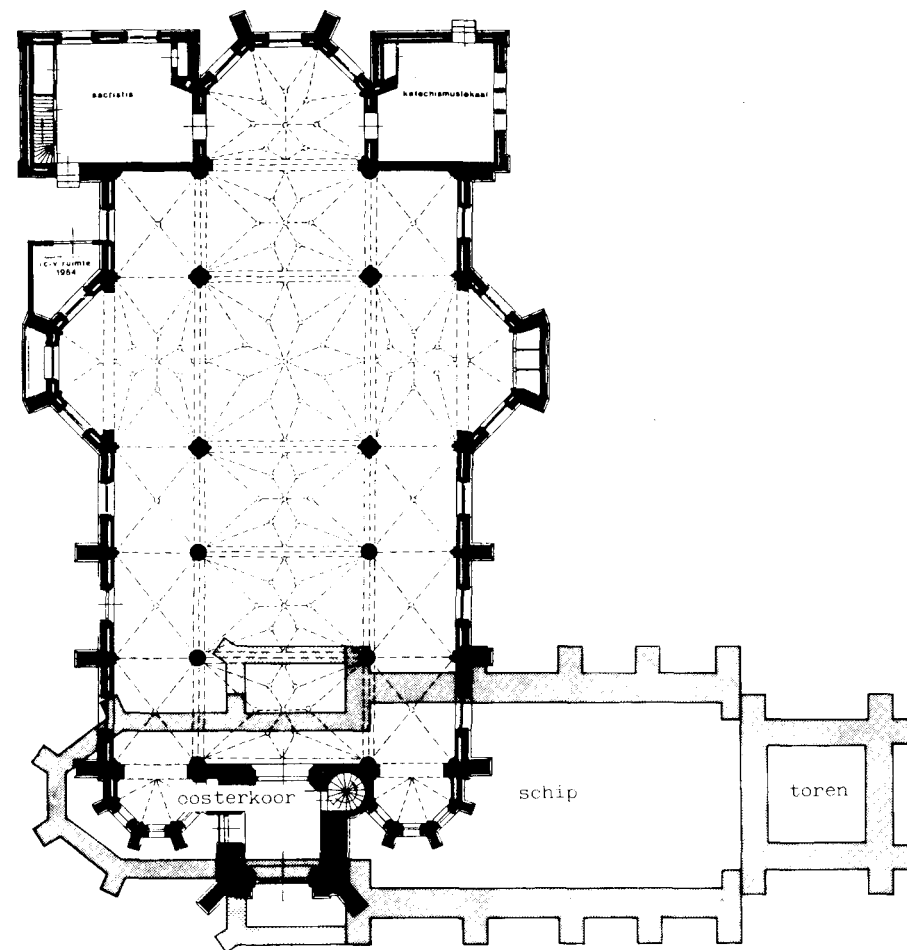
gebouwen, ook in ons land. Een belangrijk aspect dat niet over het hoofd mag worden gezien is dat veel van het Romeinse materiaal in de Vroege Middeleeuwen is hergebruikt, zodat dan van import uit de Eifel niet of nauwelijks sprake is¹¹)."

b. Reconstructie plattegrond vroegere kerkgebouwen

Het fundament ter linkerzijde uit sleuf 21 (afb. 4) is onderaan smaller en heeft minder versnijdingen. Hieruit leiden we af dat tijdens de bouw gaandeweg de beslissing moet zijn genomen de fundamenten eenvoudiger uit te voeren. De breedte van de insteek is aan beide zijden echter van gelijke afmetingen. Aan de linkerzijde kon worden geconstateerd dat het overtollige deel van de uitgraving in meerdere fasen was aangevuld. Onderzoek naar het inwendige van de fundamenten leverde op dat zij massief zijn en zijn opgebouwd uit dezelfde steensoort als die aan de buitenkant. Eveneens bleek dat het metselwerk op het tegenwoordige kerkhof geheel is uitgebroken. Het deel dat eertijds daar heeft gelegen, o.a. de toren, is in 1912 volledig gesloopt en afgevoerd. Verder was te zien dat tijdens de bouw van het tegenwoordige kerkgebouw slechts die delen van de fundamenten zijn gesloopt die op de plaats van de nieuw aan te brengen fundering lagen. De situering van deze in 1911-'12 gebouwde kerk doet zelfs sterk vermoeden dat de bouwplaats in grote mate is bepaald door de aanwezigheid van de oude fundamenten: men heeft vermoedelijk met zo min mogelijk breekwerk willen bouwen. Voor het plaatsen van steigerpalen zijn toen, waar dat nodig was, gaten gehakt in de bestaande fundering.

Tijdens het opsporen van het verloop van de fundamenten werden geen vondsten gedaan die een datering van het tijdstip van aanleg van de fundamenten mogelijk maakt. Er werden wel sporen van de brand uit 1754 aangetroffen. Op diverse plaatsen was, uit de doorsnijding van grondsporen wegens de fundamenten, op te merken dat er begraving heeft plaatsgevonden vóór de aanleg van deze fundamenten. Er werden ook skeletresten aangetroffen. We kunnen hieruit opmaken dat reeds geruime tijd vóór de bouw van de bakstenen kerk dit terrein als begraafplaats is gebruikt. Het verband tussen de graven en het in een oorkonde uit 1281¹²) genoemd kerkhof kon niet worden aangetoond.

Op basis van de gegevens omtrent de aangetroffen fundamenten is getracht een plattegrond van de middeleeuwse kerk te reconstrueren (zie afb. 6). De gereconstrueerde situatie geeft een éénbeukige kerk met twee zijkoortjes (voor de plaatsbepaling van dit middeleeuwse kerkgebouw t.o.v. de nu bestaande kerk, zie afbeelding 5).

Afbeelding 5.

De opbouw van de fundamenten is te verdelen in drie vormen (afb. 6; doorsnedes: B-B', C-C' en D-D'). Het fundament van het noordelijk zijkoortje omsluit een kerkdeel dat overeenkomt met de afmetingen van de vergroting die in 1519 werd uitgevoerd (zie bijlage C). Het kerkgebouw werd toen vergroot met twee kleine zijkoren: 14 voet breed en 10 voet diep (circa 4,02 x 2,87 m). De fundering hiervan rust op een laag puin van circa 50 cm dikte en is zonder verband tegen de steunbeer van het bestaande gebouw aangebouwd. We nemen aan dat de tegenoverlig-

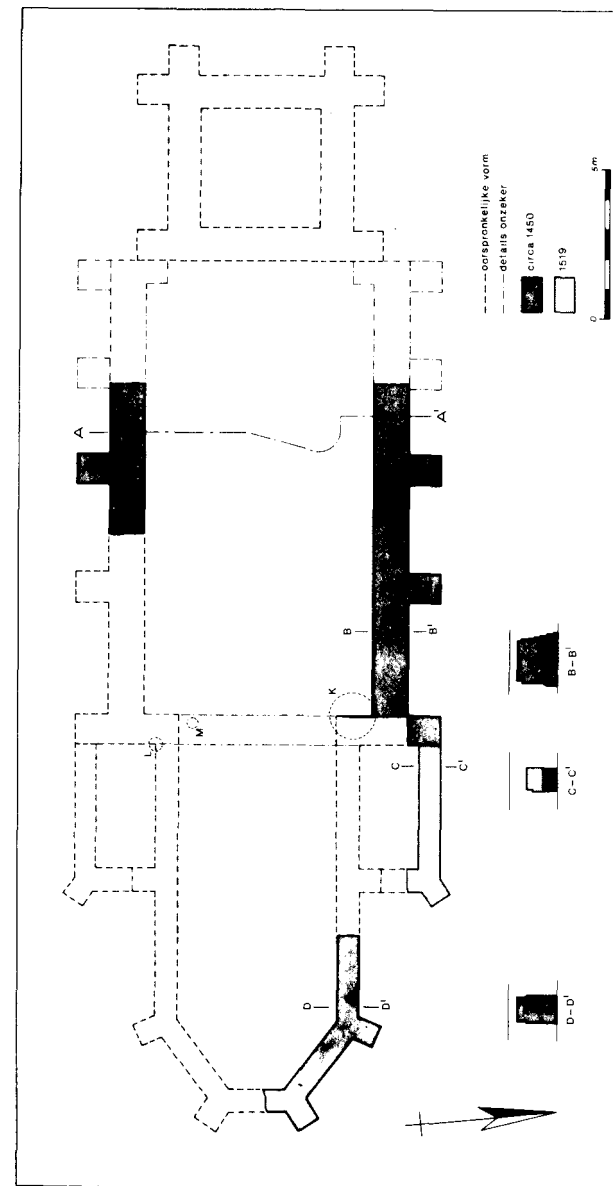
gende zijde van de kerk toen op identieke wijze is uitgebreid. Archiefvermeldingen uit 1755 bevestigen dit. De fundamente van het oosterkoor en die van het schip van de kerk vertonen duidelijke verschillen. Het fundament van het oosterkoor is smaller en heeft één versnijding. De stenen hiervan zijn bruiner van kleur dan de lichtrood-oranje-gele stenen van de brede fundamente. Zij zijn verwerkt in lagen leem, terwijl de voegen van het schip van de kerk bestaan uit kalkmortel vermengd met zand en kaf. Het lijkt hierdoor zeer waarschijnlijk dat de kerk in tenminste twee fasen is gebouwd.

Geprobeerd werd het verband in het metselwerk in de aansluiting van het oosterkoor met het schip van de kerk te onderzoeken. Eveneens werd een poging gedaan vast te stellen of tussen deze delen mogelijk een scheidingsmuur heeft gestaan. Ter plaatse van punt K (zie afb. 6) kon worden vastgesteld dat het fundament hier naar binnen toe doorloopt. Een nog aanwezig restant van het fundament en sporen van afbraak gaven dit duidelijk te zien. In december 1985 werd door middel van vijf boringen en dieptepeilingen in de vloer van het huidige kerkgebouw nagegaan of hieronder mogelijk nog delen van dit fundament aanwezig waren. Dit werd bevestigd en ook de symmetrie van de kerk bleek te bestaan. Op één punt werd door middel van een groter gat in de vloer dit fundament bekeken (afb. 6, punt L).

Helaas is op deze plaats van samenkomst van koor en schip, het fundament voor het grootste deel gesloopt, zodat geen uitsluitsel werd verkregen omtrent de aard van het verband in het metselwerk tussen deze kerkdelen. De resten bevinden zich op een diepte van circa 1,25 m onder het peil van de kerkvloer. Zij lopen vanaf dit punt geleidelijk omhoog tot circa 1,05 m onder dit peil. Op de mogelijke plaats van de tussenmuur werd een grondmonster genomen (afb. 6, punt M). Hier bevonden zich op dezelfde diepte (1,05 m) steenresten van gelijksoortige samenstelling als die in het vorige gat.

We kunnen er met zekerheid vanuit gaan dat de aanbouw van de kleine zij koren uit 1519 is teruggevonden. Verder is vrijwel zeker dat het oosterkoor en schip (met toren) niet gelijktijdig zijn gebouwd. Vanwege de aard van de fundamente (die van het oosterkoor zijn eenvoudiger uitgevoerd) lijkt het er op dat dit koor later is gebouwd. Het zou dan een vergroting moeten zijn van de toen bestaande kerk. Deze eventuele uitbreiding moet zijn beslag hebben gekregen vóór 1519. Dit koor kan ook een herbouw zijn geweest van een houten of tufstenen koor of kerkje dat eerst met het bakstenen schip en toren werd vergroot alvorens het werd vernieuwd. Voor deze veronderstelling werden echter geen archeologische bewijzen aangetroffen.

De aangetroffen bouwmaterialen bestaan uit bakstenen en een aantal plavuizen (zie bijlage E). Het formaat baksteen van het schip van de kerk is 23,5 x 11,5 à 12 x 5,5 à 6 cm: 10 lagen in 68 à 71 cm. Bakstenen van dit formaat kunnen bezwaar-

reukig kerkgebouw. Het met stippellijnen aangegeven deel van de kerk is in 1912 geheel uitgebroke. Het overige met gestippelde lijnen aangegeven deel is uitgebroken of overbouwd vanwege de

NN
 0
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

lijk vroeger gedateerd worden dan circa 1400. Voor kerkgebouwen in Oost-Brabant is voor een dergelijke maat een datering in de tweede helft van de 15de eeuw de meest waarschijnlijke. De uiterste datum ligt tussen 1400-1550; het meest waarschijnlijk tussen 1450-1550¹³). Omdat de kerk waarschijnlijk in twee fasen is gebouwd en nadien, in 1519, nog eens werd vergroot met zijkapellen, wijst alles er op dat de bouw ten laatste moet zijn aangevangen omstreeks 1450. De oudst gedateerde plavuizen hebben een afmeting van 12,2 à 12,5 x 12,2 à 12,5 x 2,5 à 3 cm, in de kleuren oranjerood-geel en grijs-blauw. De datering hiervan is op zijn vroegst in de 15de eeuw. Niet uitgesloten is dat de vloerverharding aanvankelijk heeft bestaan uit een leemlaag en dat later de plavuizen zijn gelegd.

In veel gevallen werden in de middeleeuwen steenovens speciaal en incidenteel aangelegd ten behoeve van een bepaald bouwproject, bijvoorbeeld een kerk. Dit is in Oerle in 1876-'77 nog gebeurd ten behoeve van de bouw van de Koepelkerk. Toen werden in drie speciaal voor dit doel opgerichte veldovens in totaal 460.304 stenen vervaardigd, waarvoor 70.000 kilo steenkolen moesten worden verstoekt¹⁴).

Op korte afstand van het kerkgebouw lag tot in het begin van deze eeuw een waterpoel, "den Boonenberg" genaamd (zie afb. 1). Eerder onderzoek heeft aangetoond dat dit water werd gegraven nadat een daar gelegen grachtgedeelte omstreeks het eind van de 14de eeuw al was gedempt. De hier in de bodem aanwezige leemlaag is geschikt om tot stenen te verwerken. Ook de plek waar eertijds dit water werd gegraven is gunstig gekozen. Het is het laagste punt van de directe omgeving, waardoor overlast van een plotselinge toevloed van hemelwater in eerste aanleg kon worden opgevangen. Bekend is ook dat hierin vis werd gekweekt voor het onderhoud van de pastoor. De oppervlakte van dit water bedroeg in 1832 volgens de kadastrale legger 15a 50 ca (1550 m²). De dikte van de voor steenproductie bruikbare en uitgegraven leemlaag bedraagt circa 80 cm. Uit 1,5 m' leem kunnen 1000 stenen worden gevormd (Hollestelle 1961). Globaal gerekend leverde dit 800.000 stenen op. Bij een hoogte van de muren van de kerk van 10 meter en een toren van 26 meter hoogte¹⁵), zijn, inclusief fundamenten en zonder oostelijk koor, circa 723.000 stenen nodig. Rekening houdend met materiaalverval wijzen deze getallen uit dat de bouwgrondstof voor de kerkstenen zeer waarschijnlijk hier werd gedolven. Dat hier leem werd opgegraven wijst de begrenzing aan de zuid-oost kant van "den Boonenberg" uit. De waterkant liep op deze plaats evenwijdig met de buitenrand van het toen al gedempte grachtgedeelte.

Tijdens het graafwerk stootte men hier op een voor baksteen ongeschikte grondlaag en werd het werk verlegd in een andere richting.

De leem voor de stenen van het kort daarna gebouwde oosterkoor, is zeer waarschijnlijk afkomstig uit de waterplas "het Wijerke" (zie afb. 1). In totaal moeten aan dit koor circa 135.000 stenen zijn verwerkt, inclusief de fundering. De afmetingen van de bakstenen zijn gelijk aan die van het kerkschip. De waterpoel "het

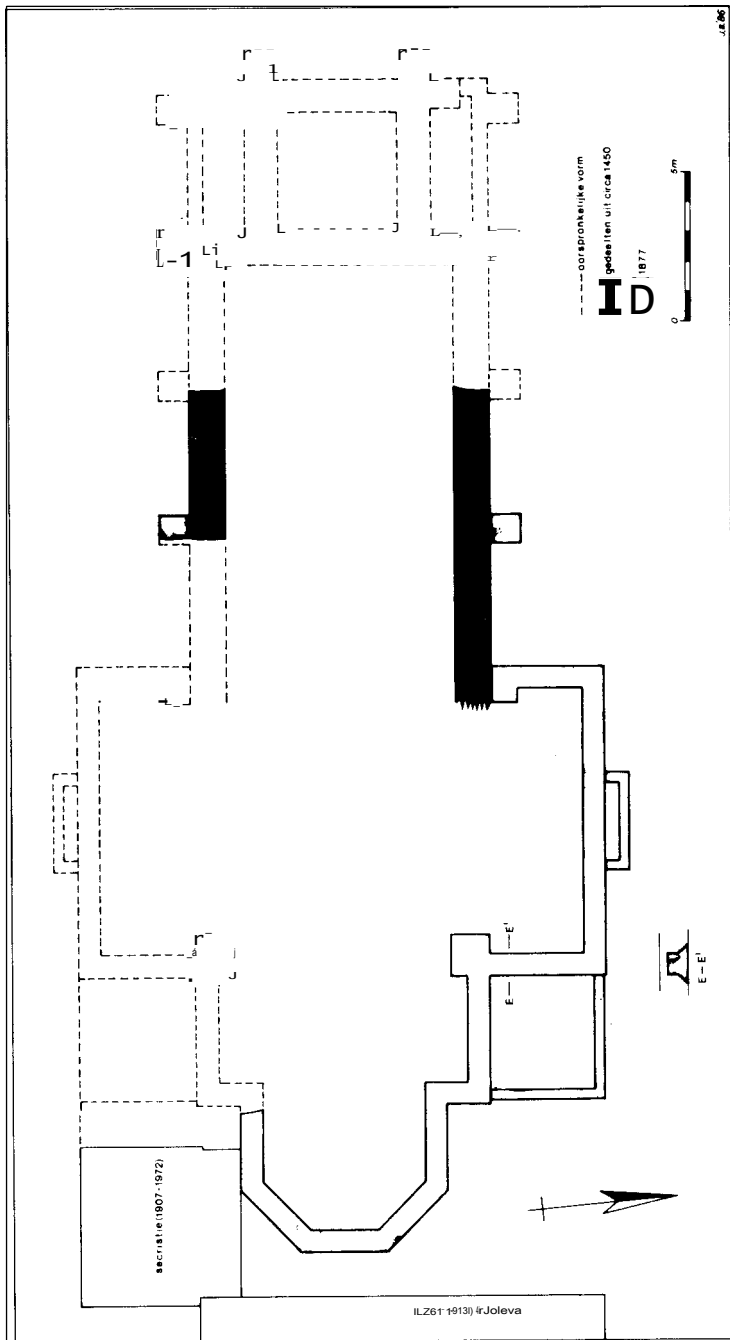
Wijerke" mat volgens de oudste kadastrale legger 4a 26ca (426 m²). Een 4-tal uitgevoerde grondboringen geven een uitgegraven diepte van circa 2,5 meter. Het plaggendeck van de aanliggende tuin is circa 1,4 meter dik. De dikte van de uitgegraven leemlaag, te verminderen met een laag schrale grond, komt hierdoor vrijwel overeen met die uit "den Boonenberg". Houden we in onze becijfering rekening met een niet te winnen hoeveelheid leem vanwege de naar de zijkant oplopende bodem, dan komen we op circa 200.000 stenen.

Aan de hand van de plattegrond van het oudst gereconstrueerde kerkgebouw is na te gaan met welke maat indertijd werd gemeten. Rekenen we de in het metrieke stelsel gemeten maten om in Bossche voeten uit de 15de eeuw dan ontstaan maten in hele getallen, veelal in veelvouden van tien. Hoewel er verschillende opgaven bestaan kunnen we één Bossche voet stellen op 0,287 meter. In de omrekening moeten we ons echter wachten voor een vorm van schijn-exactheid. Bij een veelvoud van een voet moeten we ons een afronding veroorloven; bij kettingmaten moeten deze afrondingen zich dan weer corrigeren. Het schip van de kerk meet inwendig circa 14,5 x 8,5 m, omgerekend geeft dit een lengte van 50 voet en een breedte van 30 voet. Het oosterkoor is inwendig gemeten circa 11,5 x 5,7 m, omgerekend is dit 40 voet lang en 20 voet breed. De breedte van de insteek van de fundamenten, zijnde 2 m, komt op 7 voet. Ook de maat van de zijkapellen uit 1519, breed 14 voet en 10 voet diep, correspondeert, in pandig gemeten, met de Bossche voetmaat.

Wanneer de plavuizen worden gelegd met een voeg van 1/16de Bossche voet¹⁶), dan kunnen er twee tegels, vermeerderd met twee voegbreedten, in één Bossche voet (tegelmaat 12,2 à 12,5 cm in het vierkant). Dat de voegen bij deze tegels vrij breed moeten zijn geweest wijst de vorm van de tegels uit: deze zijn niet haaks en de breedtemaat varieert drie millimeter.

De maten van de bakstenen zijn echter niet te passen in de Bossche voet-eenheid. Omrekening wijst op een referentie met de Rijnlandse voet. De maten van 23,5 x 11,5 à 12 x 5,5 à 6 cm worden dan 3/4 x 3/8 x 3/16 Rijnlandse voet (= 23,5 x 11,7 x 5,8 cm). De Rijnlandse voet gerekend op 0,314 meter. Dat de bakstenen aan een andere maateenheid werden gerelateerd gaf in de uitvoering van het werk niet zoveel problemen. De maten werden hoofdzakelijk binnenwerks opgegeven en de muurdikten werden voorgeschreven in een veelvoud van één steenlengte (b.v. "*.... de muren zullen dyck wesen drie steen of dairomtrent ....*" (van Drunen 1976).

Tussen de bouwperiode van de eerste bakstenen kerk en de eigenkerk uit 1250 ligt een periode van 150 à 200 jaar. Wanneer we uit gaan van de veronderstelling dat het gebouw uit 1250 (grotendeels) uit hout was opgetrokken, dan lijkt het overbruggen van de hiervoor aangegeven periode te groot om zulk een gebouw in stand te houden. Het is daarom niet uitgesloten dat er nog een stenen voorganger

is geweest van het kerkgebouw; waarvan nu de restanten zijn opgespoord. De twee gevonden brokken tufsteen (uit sleuf 21) zouden hiervan afkomstig kunnen zijn. Hopelijk stoten we vroeg of laat op dergelijke sporen van een ouder stenen kerkgebouw(tje).

Tijdens het blootleggen van de oudste kerkfundamenten werden ook metselwerken uit 1877 aangesneden van de zogenoemde Koepelkerk (afb. 7). Deze grondslag was door zijn geringe diepte duidelijk te onderscheiden van de oudere hiervoor beschreven fundamenten. De funderingsresten hadden een hoogte van circa 75 cm. De ondergrond was matig tot niet verbeterd met vaste grond. Duidelijk was te zien dat deze Koepelkerk vanaf de oude toren (die men toen heeft laten staan) tot aan de viering van de kerk is gebouwd op de bestaande fundering van de gesloopte oudere kerk.

Op de plaats van samenkomst van de oude en "nieuwe" fundamenten bevond zich een 1,5 cm openstaande kier. Deze moet zijn ontstaan door verzakking van het nieuwe gedeelte ten opzichte van de, veel zwaardere en op de vaste grond staande, middeleeuwse fundering. Ook had men bij het metselwerk uit 1877 geen verband aangebracht met de stenen van de oudere grondslag.

Het is niet vreemd dat deze Koepelkerk wegens instortingsgevaar reeds na drieëndertig jaar is gesloopt en vervangen door een nieuw kerkgebouw: het huidige. Helaas heeft hierbij de oude toren het toen ook moeten ontgelden, hij werd het "slachtoffer" van de geest van die tijd¹⁷).

4. SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Inventarisatie van de bevindingen uit het archeologisch onderzoek naar vroegere kerkgebouwen in de kern van Oerle wijst uit dat het huidige kerkgebouw tenminste twee voorgangers heeft gehad: een zogenoemde Koepelkerk en een éénbeukige kerk. De gebouwen hebben op vrijwel dezelfde plaats gestaan als de tegenwoordige kerk. Deze plek ligt op het hoogste punt binnen een in het zuiden gelegen deel van een, tot in het midden van de 14de eeuw door een gracht omsloten, terrein. De fundamenten van het oudste opgespoorde kerkgebouw doorsnijden een bodemlaag die sporen bevat van menselijke aanwezigheid in de 11de-12de eeuw (mogelijk ouder; in de 10de eeuw). Ook tekenden zich in de doorsnijing sporen van begraving af. Een analyse van het vondstmateriaal uit de doorsneden cultuurlaag wijst uit dat de bakstenen kerk in elk geval is gebouwd ná 1300. In 1519 is de kerk vergroot met twee kleine zijkooren. Vrijwel zeker werd de kerk vóór deze uitbreiding ook al eens vergroot. Dit maken we op uit de verschillen in opbouw van de nog aanwezige fundamenten. Vermoedelijk is de toren met het

schip van de kerk het eerst gebouwd, waarna korte tijd later het gebouw aan de oostzijde is vergroot met een koor. Zeer waarschijnlijk is de leem waarvan de bakstenen zijn vervaardigd ter plaatse gedolven en tot stenen gevormd en gebakken. Berekningen tonen aan dat door deze leemwinning de waterplassen "den Boonenberg" en "het Wijerke" kunnen zijn ontstaan.

In een eerder archeologisch onderzoek werd reeds aangetoond dat "den Boonenberg" moet zijn gegraven ná omstreeks 1400. Dit gegeven én vergelijking van de toegepaste maat van de bouwstenen met die van gedateerde gebouwen elders, geven aan dat de bouw van de bakstenen kerk ten laatste moet zijn begonnen omstreeks 1450. Voor de maatvoering waarin de kerk werd uitgezet is de Bossche voet als eenheid gebruikt.

De plaats van het kerkgebouw uit 1250 is echter (nog) niet met zekerheid teruggevonden. Maar de grondlaag met het vondstmateriaal die tussen de fundamenteën werd aangetroffen kan zijn opgebracht wegens een bebouwing. Temeer daar in deze laag resten van verkoolde cultuurplanten zijn aangetroffen die, in vergelijking met bevindingen uit onderzoek in andere kerkgebouwen, in verband kunnen worden gebracht met opslag van de oogst binnen het kerkgebouw. Ook de lemen band die deze "ophogingslaag" afsluit en de brokken tufsteen die werden aangetroffen, geven de mogelijkheid aan dat de voorganger van het laat-middeleeuws, bakstenen kerkgebouw op dezelfde plaats heeft gestaan.

5. RECONSTRUCTIE GEBEURTENISSEN

Met behulp van bovenstaande conclusies kunnen we de gebeurtenissen nu reconstrueren. Nadat tussen 1250 en 1254 het beheer, en korte tijd daarna, de volle eigendom van de Oerlese kerk aan Postel was overgedragen wordt omstreeks 1450 een nieuwe, stenen kerk gebouwd. Zeer waarschijnlijk is in de periode tussen 1250 en 1450 één of meer keren een deel van het er toen staande gebouw vernieuwd. De kerk uit omstreeks 1450 werd, zoals in die tijd op vrijwel alle plaatsen in de omtrek gebeurde, uit bakstenen opgetrokken. De grondstof voor de stenen is vrijwel zeker ter plaatse gedolven, gevormd en gebakken. Het leem werd gewonnen op een van tevoren met zorg gekozen plaats: het overvloedige hemelwater kon er worden verzameld en de alzo ontstane waterplas kon tevens dienen als visvijver voor het onderhoud van de pastoor. Omstreeks 1480 (zo veronderstellen we) kreeg de kerk een uitbreiding door de aanbouw van een koor aan de oostzijde. In 1519 werd het gebouw weer vergroot: nu met twee kleine zijkoren. Toen in 1648 de kerk door de protestanten in bezit werd genomen, begon een periode van slecht onderhoud. Een groot deel van de kerk stond vanaf toen ook vaak leeg of werd voor andere doeleinden gebruikt. Zo werd in de ruimte onder in de toren brand-

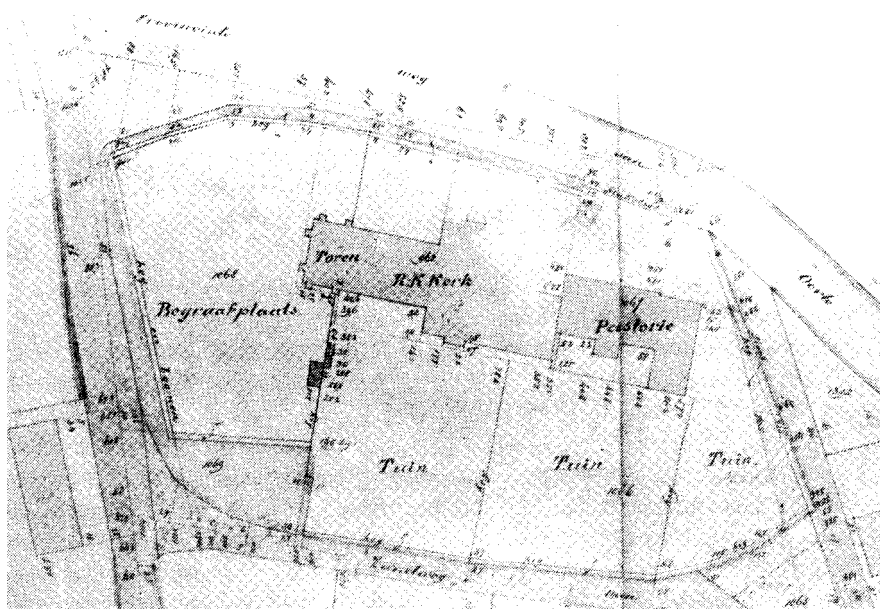
hout opgeslagen en vanaf 3 mei 1662 was in een deel van de kerk het dorpsarchief ondergebracht. Omstreeks 1727 is de vieringsruimte met het koor en de zijkapellen door een muur afgescheiden van de rest van de kerk en bestemd als raadhuys. In 1754 brandde de kerk grotendeels af als gevolg van blikseminslag. Toen in het daaropvolgend jaar met het herstel werd begonnen, heeft men alleen het schip van de kerk en de toren hersteld. In de vroegere vieringsruimte kwam het raadhuys. De rest sloopte men of liet men staan zoals het stond.

In 1803 werd door de katholieke gemeenschap, die intussen weer eigenaar was van het gebouw, het oosterkoor hersteld. Omstreeks 1819 is de vroegere uitbouw aan de noordzijde opnieuw opgetrokken. In 1877 kwam het gebouw onder de slopershamer, uitgezonderd de toren, en werd op een groot deel van de intact gelaten fundamenteën een nieuwe kerk gebouwd. Deze kerk is echter in 1911 wederom vervangen, inclusief de aloude toren.

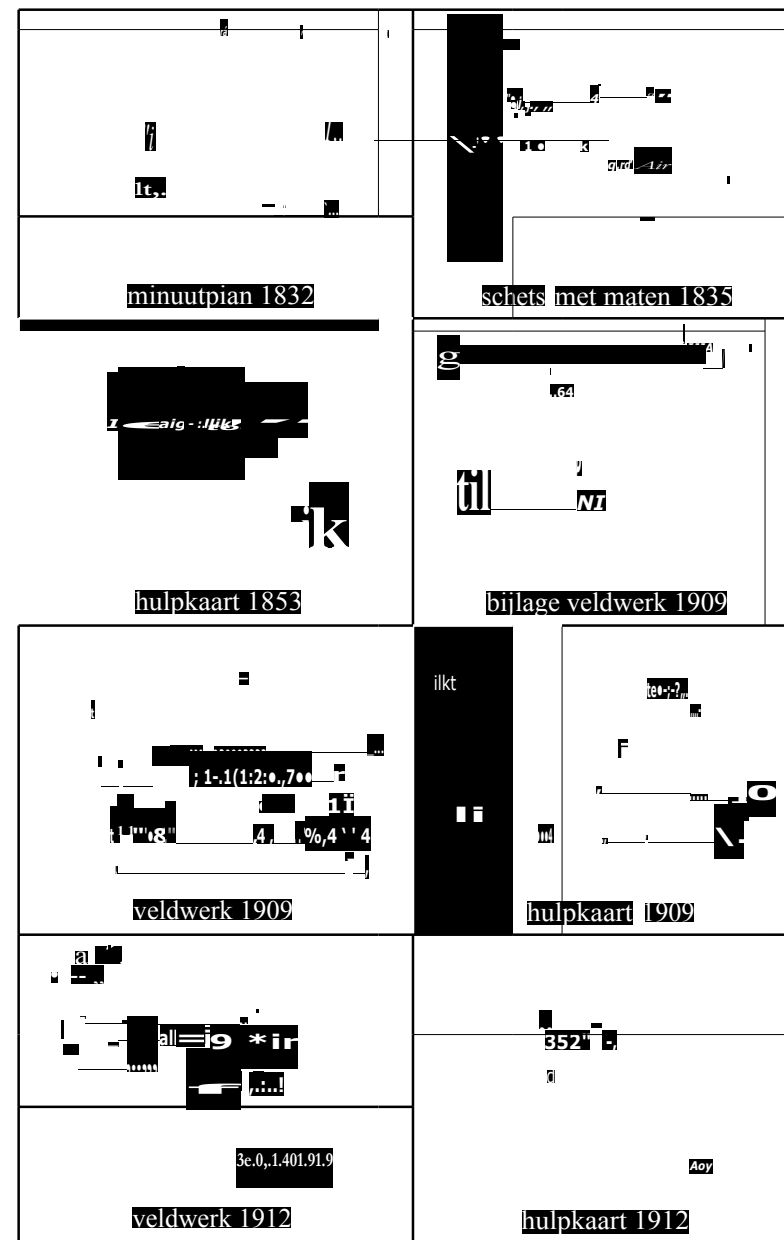
6. BIJLAGEN

Bijlage A: Overzicht kadastrale gegevens

De oudste kadastragegevens dateren van 1 oktober 1832. In Oerle werd de feitelijke meting verricht tussen 6 juni en 6 november 1829, door de landmeter der le klasse Bartholomeus Bijnen¹⁸⁾. Naar de betrouwbaarheid van het geleverde werk is geen onderzoek verricht, maar over het algemeen, en gelet op het doel, is goed werk verricht¹⁹⁾. Naast de originele kaart, minuutplan geheten, zijn in het archief van de Landmeetkundige Dienst van het Kadaster, vanaf omstreeks 1870, veldwerken bewaard gebleven. Een veldwerk is een schets, niet op schaal, waarop de gemeten maten te velde worden genoteerd. Op kantoor worden deze mutaties vastgelegd op een hulpkaart. Vervolgens worden de copieën van het minuutplan met deze nieuwe gegevens bijgewerkt. Het minuutplan en de opgespoorde veldwerken en hulpkaarten²⁰⁾, waarop het kerkgebouw van Oerle staat aangegeven, zijn verzameld en gerangschikt naar jaar (afb. 9). Opvallend was aanvankelijk het

Afb. 8. Veldwerk, getekend door de landmeter tijdens een opmeting in 1909. Een deel van de toenmalige zogenoemde Koepelkerk wordt hierop aangegeven. Van de toren is te zien dat deze haaks geplaatste steunberen heeft gehad.

Afb. 9. Fragmenten van het minuutplan, de veldwerken en de hulpkaarten, (Oerle: sectie B, blad 2) betrekking hebbende op de kerk.

ontbreken van een archiefstuk dat de positie van de in 1911 afgebroken Koepelkerk weergeeft. Tijdens het onderzoek spoorden we bij toeval toch nog een veldwerk met gegevens over deze kerk op²¹). Alsof het zo moest zijn, staan hierop juist die maten aangegeven van het deel van de vorige kerk dat lag op de plaats waar nu het kerkhof is en waarvan de fundamenteën in 1912 volledig werden gesloopt. (afb. 8).

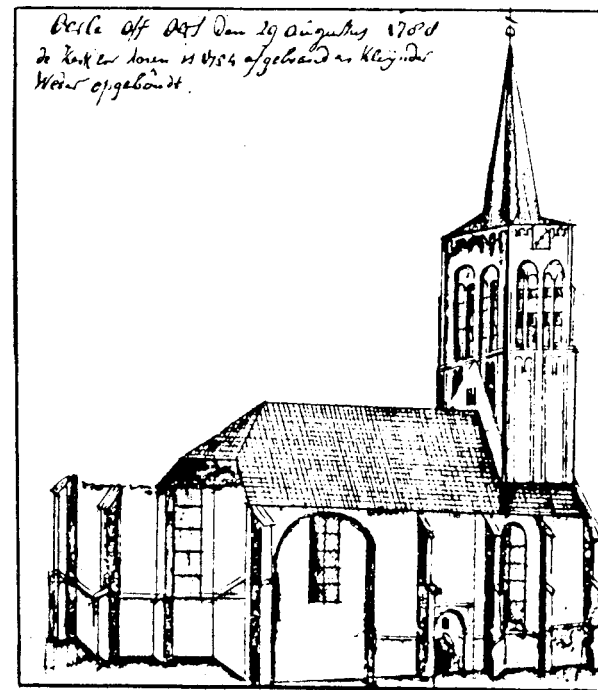
Volgens gebruik stonden de kerkgebouwen vroeger in de zogenaamde heilige linie d.w.z.: met het priesterkoor naar het oosten gericht. Controle op het georiënteerd zijn, voor Oerles vroegere kerk, geeft een afwijking van omstreeks 4° 30' zuidelijk van het geografische oosten²²).

Bijlage B: De schetstekening van Hendrik Verhees

Van het oude kerkgebouw dat in 1877, met uitzondering van zijn toren, werd afgebroken, bestaat een vrij gedetailleerde schets²³) (afb. 10). Deze tekening geeft de situatie weer vanuit het noorden gezien. Toen in 1754 dit kerkgebouw ten gevolge van blikseminslag grotendeels was afgebrand, is bij de herbouw, in het daaropvolgend jaar, het oosterkoor niet meer hersteld. De buitenmuren van de beide zijkoortjes werden toen gesloopt. De openingen van de bogen in deze ruimten werden dichtgemetseld. Volgens de gereconstrueerde plattegrond van deze kerk waren de zijpanden tegen de hoek van het oosterkoor en de achtergevel van het kerkship aangebouwd (zie afb. 6). Zij zaten niet opzij tegen het schip van de kerk aan, zoals de tekening suggereert. Wat Verhees precies bedoeld met de dichtgemetselde boog is niet duidelijk. In elk geval kan deze boog niet hebben behoord tot een zijkoor. Eveneens werden in de bodem geen sporen gevonden die deze mogelijkheid aangeven. Zeer waarschijnlijk heeft hier een boograam gezeten, zoals rechts van de toegangsdeur is te zien. Dat deze zijkapellen grensden aan het oosterkoor en achtergevel van het kerkship wordt nog eens bevestigd door de plattegrond van de kadastrakaartjes (bijlage A). Hierop zien we aan de noordzijde van de kerk een uitbouwje. Dit is, in 1819, gebouwd op de nog resterende fundamenteën van de vroegere zijkapel. Bouwsporen van deze herbouw zijn op de nog aanwezige fundamenteën duidelijk te zien.

In het Schetsboek van Verhees bespreekt J. van Laarhoven ook de "fouten en onnauwkeurigheden in de werkwijze en tekenstijl van Verhees". Hij wijst in dit verband op het snelle tekentempo van Verhees. Bekend is dat Verhees op de dag dat hij de Oerlese kerk tekende van nog zes andere plaatsen het kerkgebouw heeft getekend. Verhees vergiste zich soms in het aantal traveeën vooral bij haastig ge-

maakte schetsen. Ook ramen werden vaak slordig getekend. Door rekening te houden met deze fouten en de korte schetstijd is verklaarbaar dat Verhees de rondboog één travee te ver naar rechts heeft vastgelegd.

Afb. 10. De schets van Verhees.

"Oerle oft Oers den 29 Augustus 1788 de kerk en toren is 1754 afgebrand en kleijnder weder opgebouwt."

Tot slot merken we nog op dat Van Laarhoven in de begeleidende tekst schrijft dat de steunberen van de toren overhoeks zouden zijn geweest²⁴). Dit is onjuist. De kadastrale tekeningen geven deze contraforten als haaks op elkaar geplaatst (bijlage A). Vergelijking met een foto, waarop de oude toren is te zien, geeft over de stand van deze steunen nog eens het bewijs dat zij haaks op elkaar hebben gestaan (afb. 11). Evenmin zijn er aanwijzingen gevonden dat de kerk basilicaal zou zijn geweest²⁵). Volgens alle beschikbare gegevens, archeologisch en documentair, was de kerk eenbeukig.

Afb. 11. De Koepelkerk van Oerle, gefotografeerd omstreeks 1906.
De rechter toren dateert uit de 15de eeuw en was eens de toren van het laat-middeleeuws kerkgebouw dat in 1877 is gesloopt.
In 1911 werden Koepelkerk en toren afgebroken om plaats te maken voor het huidige kerkgebouw. Links de pastorie waarvan de bouw dateert uit 1854.

Bijlage C: Kroniek van bouwkundige gegevens

Voordat het archeologisch onderzoek naar eerdere kerkgebouwen startte, werden zoveel mogelijk gegevens verzameld met betrekking tot de bouwkundige activiteiten aan deze kerken. Tijdens het onderzoek zijn de naspeuringen in de archieven voortgezet. De verzamelde bouwkundige gegevens zijn naar tijdsorde gerangschikt.

Opgenomen werden bijzonderheden die van invloed kunnen zijn bij het interpreteren van de waarnemingen. De belangrijkste gegevens met betrekking tot mogelijke bodemsporen zijn met een * aangegeven.

Jaar	Omschrijving
1249*	In het huidige centrum van Oerle, op of nabij de plaats van het kerkgebouw, staat een eigenkerk ²⁶⁾ .
1281*	Grenzend aan de kerk ligt een kerkhof en er staat een schuur ²⁷⁾
1340	"Kerk van Oerle" ²⁸⁾ .
1380	"Kerk van Oerle". "H. Geest en H. Joannes van Oerle" ²⁹⁾ . (Opm.: H. Joannes is de patroon van de kerk.)
1431/32	Last van "een mengel wijn aan de kerkfabriek van Oerle uit een huis aan den Dijck" ³⁰⁾ .
1455/56	"De kerkfabriek van Oerle" ³¹⁾ .
1459	"Een nieuw altaar, van de H. Maria, van de Broederschap van de H. Maria; de Broederschap heeft weinig bezittingen, behalve de vrijwillige giften van de broeders en zusters; er worden, krachtens speciale toestemming, 6 missen per week gecelebreerd op een draagbaar altaar door Johannes Gerardus" ³²⁾ .
1519*	"Voor het verlot aan de kerkmeesters van Oerle om twee kleine zijkoren te bouwen tot een lengte van 10 voet en een breedte van 14 voet; gegeven 28 september (1519), 6 Rijngulden" ³³⁾ . (Het kerkgebouw krijgt hierdoor de vorm van een kruiskerk.)
1632	De bedevaarten ter ere van de H. Johannes Baptista te Oerle worden zeer druk bezocht ³⁴⁾ .
1648	Kerkgebouw door de protestanten in gebruik genomen ³⁵⁾ .
1660	Door de sterke wind van 24 december werd het dak van de kerk zeer beschadigd en vele ruiten in de kerk gebroken ³⁶⁾ .
1661	De schoolmeester van Oerle Nicolaas van Vlodrop heeft zijn brandhout opgeslagen in de toren ³⁷⁾ .
1662	Er wordt toestemming gegeven aan de regeerders van Oerle om de dorpsdocumenten met ingang van 3 mei in de kerk te bewaren ³⁸⁾ .

- 1679 De beplanking van het dak was totaal vergaan en van alle leien ontbloot. De muurwerken moesten op enige plaatsen worden gestut om instorten te voorkomen. Opdracht gegeven het dak te repareren³⁹.
(Vermoedelijk werd nu pas de opgelopen schade uit 1660 hersteld.)
- 1684 Reparatie aan de vloer van de kerk⁴⁰.
- 1698* "Het oostelijk deel van de kerk, het zogenaamde hoogkoor, wordt door een beschot van het "ruim" of middenschip gescheiden. Ook het oksaal of zangerskoor was afgesloten; een kleine deur in de noordermuur, aan de straatzijde, gaf toegang tot het inwendige der kerk"⁴⁰.
- 1713 Reparatie aan de vloer van de kerk, die ingevallen was en waarvan de plavuizen aan stukken en versleten waren⁴²).
- 1719 Een geheel nieuw dak op de kerk, inclusief leien⁴³).
- 1727* Bouw raadhuis aanbesteed; buiten de aanbesteding nog 300 bakstenen en 3 vaten kalk aan dit raadhuis verwerkt⁴⁴.
(Vrijwel zeker is dit raadhuis in een niet voor de eredienst benodigd deel van het kerkgebouw ondergebracht: zie bij 1754.)
- 1729 Nieuwe beplanking en leien op het dak van de toren, o.a. met twee man 20 dagen gewerkt aan het dak van de toren⁴⁵).
- 1745/46 Reparatie aan het dak van de toren⁴⁶).
- 1754* Op 9 mei, slaat tijdens een onweersbui, de bliksem in de toren, waardoor brand uitbreekt. Al wat brandbaar is in de kerk en toren wordt in minder dan vier uur in de as gelegd. De lui-klokken versmolten door de hitte. Eveneens schade aan de daken van het schoolhuis en een schuur, die op het kerkhof stonden.
Het in de oude staat terugbrengen van de "...buik..." (= schip) van de kerk wordt voldoende geacht.
Op 14 juni wordt door de donder de tussenmuur die het koor van het "...ruim..." (= schip) van de kerk scheidde, omver geslagen. Hierdoor wordt de raadkamer, die in dat deel van de kerk is ondergebracht, verpletterd⁴⁷).

- 1755* Periode 18 maart - 14 oktober: herstel van toren en kerk. De werkzaamheden omvatten o.a.:
aan de toren: twee nieuwe zolders, compleet nieuwe torenspits, gedekt met dubbele Franse leien;
aan de kerk: opnieuw op hoogte brengen van de zijmuren; compleet nieuw dak bestaande uit drie gebinten, eveneens gedekt met dubbele Franse leien, op de vorst goede Hollandse vorstpannen. De bogen tussen noord-, oost- en zuiderkoor dicht te metselen, de ruimten aan weerszijden van de toren toe te metselen en te voorzien van een dak gelijk op de kerk wordt aangebracht;
voor het raadhuis: aan de zuidzijde van de kerk een schoorsteen.
Verder de zijmuren van het oosterkoor af te breken tot een hoogte van **10** voet (3,14 m).
Op 24 juni nog toestemming verkregen de vloer van de kerk te repareren: dit bleek nodig nadat het puin, dat wel 60 cm hoog had gelegen, was geruimd. Hiervoor werden 900 plavuizen besteld, afkomstig van een plavuizenbakker uit Duizel. De (nieuwe) klokken werden elders, te Someren, opnieuw gegoten⁴⁸).
- 1764* Periode 6 april - 1 augustus: reparatie aan de toren. De werkzaamheden hielden o.a. in: het leggen van vier balken met elk uiteinde in de muur en daaraan te maken, aan elke balk, acht ankers. Verder nog vier ijzeren ankers aan twee bestaande balken⁴⁹. (Vermoedelijk waren deze balken bestemd om de torenmuren tegen (verder ?) scheuren te beveiligen.)
- 1777* Augustus-september: reparatie aan het steenwerk aan de toren met het leien dak beneden tegen de toren. Verder reparatie aan het raadhuis en het ophogen en leggen van een vloer hierin⁵⁰).
- 1798* Omstreeks 15 juni komt de kerk weer in handen van de katholieken (de toren blijft eigendom van de gemeente).
Op 27 juni worden verschillende lijken van de protestanten uit de kerk verwijderd door de katholieken en overgebracht naar een hoek van het kerkhof. Op 6 juli wordt door de katholieken de eerste dienst verricht. Er is nog steeds een deel van de kerk in gebruik als raadhuis, dat nu vermoedelijk mede als sacristie in gebruik is genomen 51).

1801/02	Reparatie van het leien dak op de toren met 600 leien en nagels ⁵²⁾ .
1803*	Op 20 april begonnen met het herstel van het oosterkoor en dit bij de kerk getrokken. Alle muren onder langs de fundamente van het oosterkoor, pilaren en contraforten te repareren. Kompleet nieuw dak op dit koor en 1200 heelpakken plavuizen voor de vloer. Dwars door dit koor een muur te metselen om een vertrekje te krijgen tot sacristie. In het bestaande deel van de kerk, aan de noordzijde, een deur en raam toe te metselen. Verder een gestucadoord plafond aan te brengen in dit koor. Bij deze herbouw en herstel werden vele materialen door giften verkregen; ook werd het afbraakmateriaal van de oude schuurkerk gebruikt.
1804*	Volgens een notitie van het kerkbestuur staat aan de zuidzijde van de kerk nog een bouwvallige muur (was nog van het vroegere zuiderkoortje). Eveneens het plafond van het ruim van de kerk gestucadoord.
1807/08	Nieuwe (zolder)vloer in de toren ten behoeve van het uurwerk en reparatie aan de leien van de toren ⁵³⁾ .
1811	Periode 29 april - 27 juli: diverse reparatiewerkzaamheden o.a. twee bogen in de kerk toegemetseld en gewit; hieraan verwerkt vier karren kalk en 6000 stenen.
1812	Reparatie aan de buitenpilasters en deur aan de noordzijde toegemetseld en een nieuwe ingang gemaakt. De muur van het vroegere zuiderkoor staat (nog steeds) bouwvallig.
1814	Duizend leien voor reparatie van het dak van kerk en toren.
1816*	Periode 8 oktober - 4 december: begonnen met het vernieuwen van het koor der zangers. Eveneens reparatie aan het dak van de kerk.
1819*	Aanbesteding reparatie aan de kerk. Reparatie aan de contraforten en een muur gemetseld op de plaats van het vroegere noorderkoor. Verder 2680 nieuwe heelpakken plavuizen (21 x 21 cm) gelegd ⁵⁴⁾ .

1828	Nieuwe leien voor het dak van de kerk, 2000 stuks.
1836	Nieuwe appel (= bol) op de torenspits.
1838	Kapel gemaakt om de heilige vaten in te plaatsen, o.a. verwerkt 3060 stenen.
1856	Om onreinheid en onwielvoeglijkheid rondom de kerk te voorkomen besloten tussen de contraforten van de toren aan de zuidkant, twee privaten en piscinen te laten maken. Verder een poort te hangen tussen het koor van de kerk en de pastorie.
1862	Onderhoud en herstelling aan de kerk: 1000 stenen verwerkt.
1877*	Januari-maart: sloop van het kerkgebouw, uitgezonderd de toren, ten behoeve van de bouw van de zogenoemde Koepelkerk. Architect was L.Ch. Hezenmans. In april begonnen met het leggen van de fundamente. Voor het optrekken van de muren tot aan de grondslag gebruikte men de stenen die bij de afbraak van de kerk waren vrijgekomen. Vanaf de toren tot aan het kruis werd gebouwd op de fundamente van de oude kerk; de overige liet men zitten.
1881	Zangkoor vernieuwd volgens plan zoals dat bij de nieuwbouw was ingediend. Restauratie leien dak van de toren.
1900	Het gemeentebestuur draagt de toren over aan het kerkbestuur.
1903/04	Herstelwerkzaamheden aan het dak van de koepel, kerk en sacristie.
1907*	Bouw van een nieuwe sacristie annex berging.
1908	Inspectie door de bouwkundigen W. van der Aalst, J.W.A. van Gils en Jozeph Cuypers. Advies: restauratie van de toren, zo niet noodzakelijk, dan toch dringend gewenst; restauratie van de koepel in de kerk is zeer aan te raden.

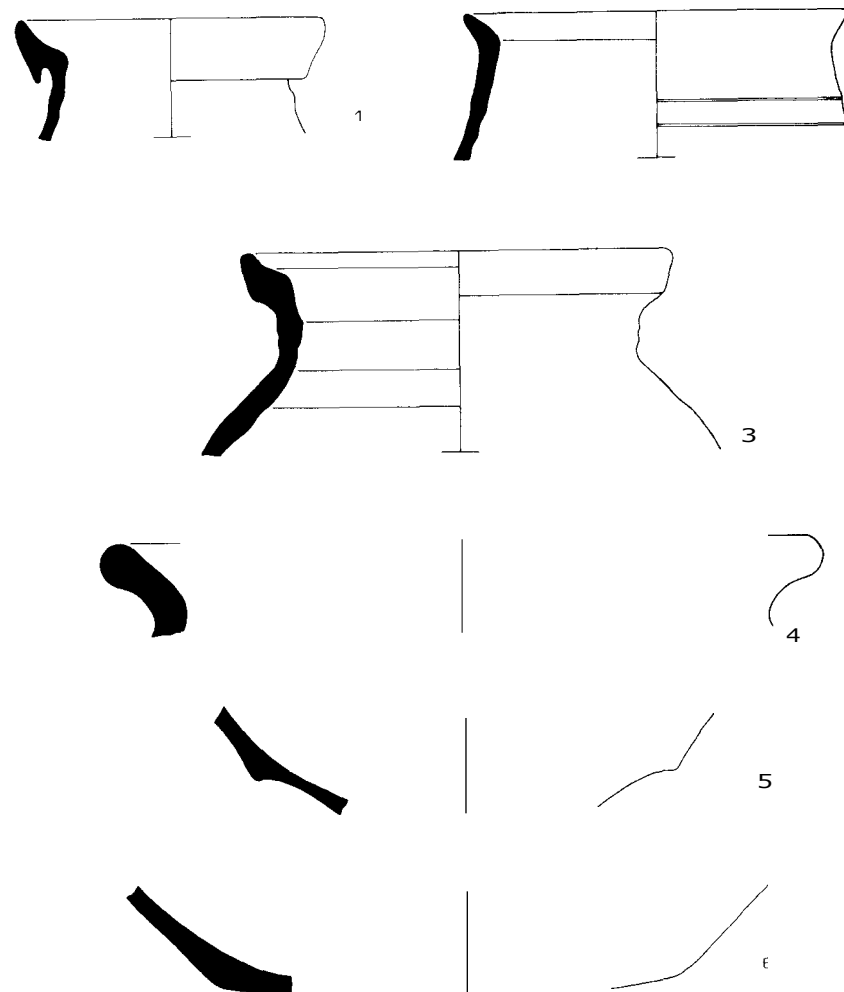
1909	Hernieuwde inspectie door W. van der Aalst. Rapportage: kwaliteit van het kerkgebouw is nog slechter dan werd verwacht. Scheuren in de hoeken van de koepel, slechte specie en een slechte fundering. De toren bleek geheel uitgeleefd en met brede en lange scheuren was hij zijn val nabij.
1911*	Op 18 april begonnen met de sloop van de Koepelkerk en de oude toren ten behoeve van de bouw van de huidige kerk.
1912*	In de maanden november en december wordt het laatste puin, afkomstig van de afbraak van de fundering van de oude toren, weggevoerd en een massa zand aangevoerd, om het kerkhof op te hogen ⁵⁵).

Bijlage D: Determinatie aardewerkscherven

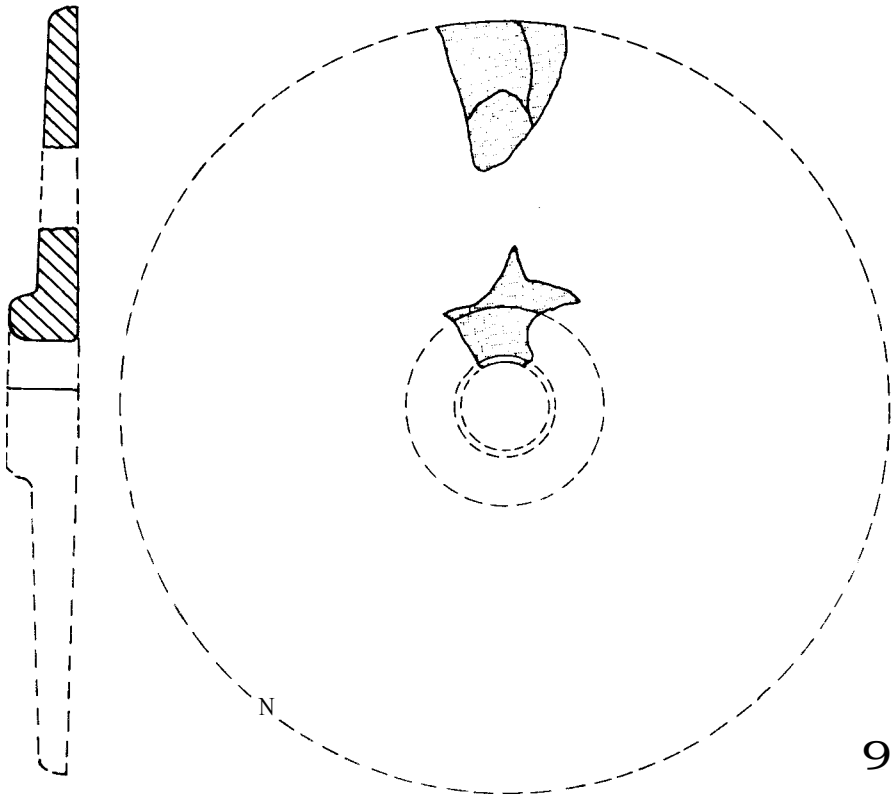
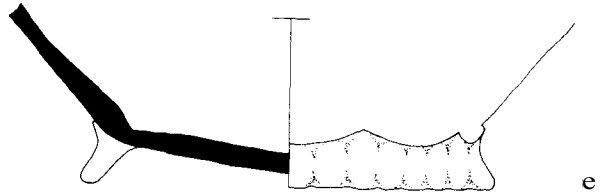
Het beschreven en afgebeelde aardewerk is afkomstig uit sleuf 21. In dit overzicht zijn ook de maalsteenfragmenten opgenomen, zij werden elders op het terrein van onderzoek aangetroffen. Het nummer van de beschrijving correspondeert met dat van de afbeelding. De tekeningen hebben een schaal van 1:2; uitgezonderd de maalsteen die is op schaal 1:10 getekend.

1. Sikkelvormig randje van een potje, bruin-grijs. Extreem hard baksel, gesinterd, steengoedachtig. herkomst, waarschijnlijk Andenne. Datering: XIc-XIIc⁵⁶). Inventarisnummer: 21, F1.
2. Rand van een beker. Baksel wordt gekenmerkt door fijne magering, op snel draaiende schrijf vervaardigd. Herkomst vermoedelijk Maasvallei; waarschijnlijk geen Andenne. Datering: XI. Inventarisnummer 21, H1.
3. Randfragment van een kogelpot. Fijn gemagerd, witbakkend aardewerk, Noordfranse traditie. Herkomst vermoedelijk Maasvallei. Komt ook in kasteel Valkenburg (L) voor. Datering: **XIb-XIIa** (mogelijk ouder). Inventarisnummer: 21, K4.
4. Kogelpotrand, blauw-grijs, geen Elmpt. Datering: XI. Inventarisnummer: 21, K7.
5. Lensbodem, Andenne. Datering: XI-XII. Inventarisnummer: 21, E1.
6. Bodemfragment, Andenne. Datering: XI-XII. Inventarisnummer: 21, K3.
7. Voet met standring van een kan, waarschijnlijk Limburgs. Datering: XI-XII; waarschijnlijk XI. Inventarisnummer: 21, K1.

8. Voet met standring, waarschijnlijk Schinveld/Brunssum. Datering: XI-XII. Inventarisnummer: 21, A1.
9. Fragmenten van een maalsteen. Het gesteente is van vulkanische oorsprong, heet tefriet en is algemeen bekend als basaltlava. Het is waarschijnlijk afkomstig uit de groeves noordelijk van Mayen; een herkomst uit groeven noordelijk van Niedermendig is theoretisch ook mogelijk⁵⁷). Datering: waarschijnlijk 1125-1225. Inventarisnummer: 7, PQ21; 14, B18 en 27, A1.

132.

133.

Bijlage E: Overzicht bouwmaterialen

	baksteenformaten	bouwdata
kerkschip (en toren?)	23,5 x 11,5 à 12 x 5,5 à 6 cm; 10 lagen 68 à 71 cm; lichtrood-oranjegeel	± 1450
oosterkoor	idem	± 1450-1480
noord- en zuiderkoor	22,5 à 23 x 10,5 à 11 x 5,5 cm; roodbruin	1519
Koepelkerk	20,5 x 10 x 5 à 5,5 cm; roodrose	1877
huidige kerk	22 x 11 x 5 cm; roodpaars (Koraal)	1911
	plavuizen	datering
4x oranje-rood-geel en grijs-blauw	12,2 à 12,5 x 12,2 à 12,5 x 2,5 à 3 cm	eind 15de eeuw
8x oranje-rood-geel en grijs-bruin	13,3 à 13,5 x 13,3 à 13,6 x 2,2 à 2,7 cm	16de eeuw
2x blauw-grijs	14,5 à 14,8 x 14,5 à 14,8 x 3,3 x 3,7 cm	16-17de eeuw
1x idem	14,8 x 7,6 x 3,5 cm (halve tegel)	
1x lichtrood-oranje	17,5 x 17,5 x 2,7 3 cm	
	tufsteen	
	1 brok circa 15 x 15 x 8 cm	
	1 brok circa 15 x 15 x 11 cm	

7. NOTEN EN LITERATUURLIJST

NOTEN

1. De verslaggeving van eerder archeologisch-historisch onderzoek is samengevat in een artikel dat werd opgenomen in een publicatie van het Kempenproject. Zie hiervoor: Slofstra e.a. 1985.
  2. De oudste bekend zijnde beschrijving over Oerle is van de hand van J.B. Gramaye. Zie hiervoor: Gramaye 1610: 98-100. Voor een Nederlandse samenvatting van deze Latijnse tekst zie: Slofstra e.a. 1985: 69.
  3. Een extra woord van dank aan drs. J.P.J. Lijten, medewerker van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Oirschot, is hier zeker op zijn plaats. Voor de resultaten van zijn onderzoek, zie: Lijten 1985.
  4. Lijten 1985: 65-68.
  5. Met dank aan Dr. H. Kars, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort, voor de determinatie van het maalsteenfragment. In zijn toelichting geeft de heer Kars de in de tekst vermelde gegevens betreffende diameter en toepassing van de maalsteen. Ook de datering binnen de aangegeven periode wordt door hem goed mogelijk geacht. Voor de datering, zie: Lijten 1985: 65-66.
In april 1985 werd de mededeling van de heer Kars, betreffende de diameter van de steen, bevestigd doordat een fragment afkomstig van de buitenkant van een maalsteen werd gevonden (inventarisnummer: 27, A1).
  6. Reeds vanaf eind 1 lde en in toenemende mate in de 12de eeuw was het beleid van de Kerk erop gericht dat leken hun eigenkerken en tienden terug zouden schenken aan geestelijke instellingen. Hoewel niet uitgesloten, lijkt het moeilijk denkbaar dat, vanaf de 12de eeuw, nog eigenkerken werden gesticht. Zie hierover: Van den Hurk 1984: 33-82, m.n. 38-39.
  7. Met dank aan drs. J.P. Pals, Instituut voor Prae- en Protohistorie Amsterdam, voor het determineren van dit monster.
  8. Het Oostfriese onderzoek werd uitgevoerd in de kerken van Middels, Etzel, Wiegboldsbur en Timmel. De percentages graan werden bepaald voor Timmel, Wiegboldsbur en Etzel. De samenstelling was als volgt (Kuan 1979: 24, 36-37):
	Timmel	Wiegboldsbur	Etzel
rogge	52,8%	80,1%	96,7%
haver (div. soorten)	24,9%	8,6%	2,5%
gerst	11,9%	11,2%	0,2%
9. Met dank aan drs. A. Verhoeven, A.E. van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie Amsterdam en drs. H.L. Janssen, stadsarcheoloog te 's-Hertogenbosch voor het determineren van het aardewerk.
  10. In Dommelen worden deze scherven gevonden met materiaal dat ouder is dan circa 1050. Mededeling van drs. A. Verhoeven, I.P.P., Amsterdam.

11. Mededeling van Dr. H. Kars, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort. Het brok tufsteen met afmetingen van circa 15 x 15 x 8 cm lijkt afkomstig uit het gebied tussen Krufft en Plaidt, terwijl het als tweede genoemde brok afkomstig is uit het Brohldal.
12. Camps 1979: nr. 373 en Lijten 1985: 62-63.
13. Mededeling van drs. H.L. Janssen, stadsarcheoloog, 's-Hertogenbosch. Zie ook: Peeters 1985: 142.
14. Parochie-archief St. Jan den Doper Oerle, Memorboek: 166.
15. Deze gegevens werden verkregen uit berekeningen vanaf een foto waarop deze toren staat afgebeeld (zie: Bijlage B). Verder konden ook maten worden gereconstrueerd uit het bestek van 1754 (zie: Bijlage C).
16. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage.
Archief Raad van State, Verbalen van de tienden, inv.nr. 1823, folio 64, jaar 1686. Er staat voor Oerle: "16 duijn maken een voet".
17. Aanvankelijk beschikten we niet over een bouwtekening van deze Koepelkerk. Uiteindelijk werd in het bouwkundig archief van de Bossche St. Jan een set bouwtekeningen (transparanten) gevonden die, hoewel het er niet op wordt vermeld, onmiskenbaar aan deze kerk moeten worden toegeschreven. Zij bevinden zich tussen tekeningen van de restauratie-architect van de St. Jan, Lambert Ch. Hezenmans. Hij was ook de architect van de Oerlese Koepelkerk. Een beschrijving over deze bouwtekeningen, staat buiten de bedoeling van dit verslag. We hopen deze te geven in een reconstructie over het uiterlijk van deze kerk.
18. Archief Dienst van het Kadaster en Openbare registers te Eindhoven. Proces-verbaal der verdeling van het grondgebied der Gemeente Oerle.
19. Scheffer 1982: 117-126, m.n. 121.
20. Alle gebruikte kadastragegevens zijn afkomstig van de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers te Eindhoven. De schets met maten, uit 1835, werd aangetroffen in het Bisschoppelijk Archief te 's-Hertogenbosch, map Oerle.
21. Met dank aan de heer C.A.M. Bras van de Landmeetkundige Dienst van de Gemeente Veldhoven, voor zijn aanwijzing die leidde tot de opsporing van deze hulpkaart.
22. Zoals bekend wijkt de noordrichting van het kompas af ten opzichte van de absolute richting (declinatie) en varieert deze afwijking sterk in grootte. Uit onderzoek van kerkeriëntaties van merendeels 15de eeuwse kerken volgt een magnetische afwijking van bijna 10° (Leenders 1981). De afwijking die door ons werd gemeten is, bij gebrek aan gegevens uit de 14de-15de eeuw, niet te plaatsen in de tijd. Bovendien is de afwijking gering en is het de vraag of de kerk met een kompas werd georiënteerd.
23. Voor de tekstdelen die mogelijk verband houden met de interpretatie van de schets van Verhees van de kerk van Oerle zie: Verhees 1975: XVI, XIX, XX, XXV, 48 en 49.
24. Verhees 1975: 48.
25. Idem, XXV en 48.
26. Camps 1979: nr. 254. Zie ook: Lijten 1984: 53-54.
27. Camps 1979: nr. 373. Lijten 1984: 62-63.
28. A.R.A. Brussel, Archief Rekenkamer Brabant, nr. 45038, folio 38 verso.
Cijnsregister van de hertogen van Brabant 1340, Rekeningen van de hertogelijke rentmeester in de stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch.
29. Idem, (1380) nr. 45040, folio 20 en 30.

30. G.A. 's-Hertogenbosch, Bossche Protocolen, protocol 1431/32, folio 180 verso.
31. Idem, protocol 1455/56, folio 516.
32. Juten 1922: 49.
33. Idem.
34. Wichmans 1632: 489.
35. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, Groot-Placaet-Boeck, deel I, col. 257-258.
36. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, archief Raad van State. Verbalen van de tienden, inv.nr. 1820, folio 33-34, jaar 1661.
37. Idem, folio 41.
38. Idem, jaar 1662, folio 33 verso en 34.
39. Idem, inv.nr. 1821, jaar 1679, folio 12 verso en 13.
40. Idem, jaar 1684, folio 25.
41. Rijken en Bijnen 1977: 129. (De bron van deze mededeling is niet voorhanden).
42. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, archief Raad van State. Verbalen van de tienden, inv.nr. 1828, jaar 1713, folio 12.
43. Idem, inv.nr. 1829, jaar 1719, folio 15 verso-17.
44. Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayonarchief Oirschot. Oud-archief Oerle-Meerveldhoven, nr. 90, dorpsrekeningen 1727. Idem, nr. 92, dorpsrekeningen 1729.
45. Idem, nr. 102, dorpsrekeningen 1745/46.
46. Idem, nr. 300, folio 220; nr. 111, folio 13 verso-21 verso. Verder: Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, Archief Raad van State, inv.nr. 958 HL ingekomen missieven d.d. 30-5-1754.
47. Idem (Oud-archief Oerle-Meerveldhoven), nr. 8, folio 12 verso-20; nr. 112, folio 24 verso, 25, 27 verso, 28 en 25.
48. Idem, nr. 121, folio 61 verso-63.
49. Idem, nr. 8, folio 86 en nr. 134.
50. Idem, nr. 9, folio 105-107 verso. Verder: Rijken en Bijnen 1977: 140-141.
51. Idem, nr. 158, dorpsrekeningen 1801/02.
52. Idem, nr. 164, dorpsrekeningen 1807/08.
53. Rijksarchief Noord-Brabant 's-Hertogenbosch. Correspondentie Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant, december 1817 I, nr. 3924.
54. De herkomst van de niet nader aangegeven bronnen, vanaf 1803 tot en met 1912, is het Parochie-archief van de R.K. parochie Oerle. De ordening en inventarisatie van deze collectie is nog niet voltooid.
55. Borremans en Warginaire 1966: 52, fig. Al la/d, no. 29.
56. Kars 1980: 393-422.

LITERATUUR

- Borremans, R. en R. Warginaire. 1966. **La céramique d'Andenne. Recherches de 1956-1966.** Rotterdam.
- Camps, H.P.H. 1979. **Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312. 1 De Meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert).** 's-Gravenhage.
- Drunen, A.H. van. 1976. Het 15e eeuwse bestek van de Gasthuiskapel te 's-Hertogenbosch. *Brabants Heem* XXVIII, 148-156, m.n. 149.
- Gramaye, J.B. 1610. *Taxandria: in qua Antiquitates et decora Regionum ....* enz. Brussel.
- Hermans, C.R. 1839. **Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Brabant.** 's-Hertogenbosch, (m.n. 329).
- Hollestelle, J. 1961. **De Steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560.** Assen.
- Hurk, A.W. van den. 1984. Norbertijnse zielzorg in Noord-Brabant. Achtergronden, overzicht, documentatie. In: **Noordbrabants Historisch Jaarboek 1, 1984.** Zutphen.
- Juten, G.C.A. 1922. Consilium de Beke. In: *Taxandria*, tijdschrift voor Noordbrabantse geschiedenis en volkskunde 29.
- Kars, H. 1980. Early-Medieval Dorestad, and Archaeo-Petrological Study, Part I: General Introduction. The Tephrite Querns. In: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 30, 393-422.
- Kunn, D. 1979. Mittelalterliche Kulturpflanzen und Unkräuter aus Ostfriesischen Kirchen. **Probleme der Kijstenforschung** 13, 23-38.
- Leenders, K.A.H.W. 1981. Kompas en kerkoriëntatie. In: **Brabants Heem** 33, 78-81.
- Lijten, J. 1985. De waarheid omtrent de schenking van Oerle aan Postel. **Campinia** 15, 51-70.
- Peeters, C. 1985. **De Sint Janskathedraal te 's-Hertogenbosch.** 's-Gravenhage.
- Rijken, C. en J.F.C.M. Bijnen. 1977. *Geschiedenis van Oerle.* Asten.
- Scheffer, A. 1982. Het kadaster in de provincie Noord-Brabant van 1811 tot 1844 (deel 1). In: **Geodesia** 82.
- Slofstra, J. e.a. 1985. **Het Kempenproject 2; Een regionaal-archeologisch onderzoek in uitvoering.** Waalre. Hierin: Bijnen, J.F.C.M. Een omgracht woongebied van middel-eeuwse adel te Oerle, 67-75.
- Verhees, H. 1975. **Het schetsenboek van Hendrik Verhees.** Bewerking en tekstverzorging door J. van Laarhoven. Den Bosch.
- Wichmans, A. 1632. **Brabantia Mariana tripartita.** Antverpiae.

COLOFON

Met dank aan het Parochiebestuur St. Jan den Doper Oerle, voor de verleende toestemming tot het doen van waarnemingen op het terrein van de kerk; aan de koster, de heer P. van de Wal; aan het gemeentebestuur van Veldhoven voor de getoonde belangstelling; aan de Archeologische Sectie van het Noordbrabants Genootschap voor de verleende subsidie; aan drs. F. Theuws, A.E. van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie Amsterdam, voor de verleende adviezen; aan de Archeologische Vereniging 't Oude Slot te Veldhoven voor het lenen van gereedschappen; aan de leden van de Archeologische Groep Oerle, met name: Frans Klaasen, Dré Verhagen, Sjef Gijbels, Herman Kootkar en Jan Geerts voor de verleende medewerking tijdens het onderzoek; en aan de jeugdige Oerlenaren: Bas Sanders, Roeland Beusink, John Klaasen en Hugo Bijnen voor het verlenen van hulp tijdens de opgraving.

II. STAMREEKS MEULENBROEKS / SMOLLERS

door Hans en Henriëtte Meulenbroeks

I. JAN DE MOLLER VAN STRATEN

Onze oudst-bekende voorvader, Jan de Moller, is geboren omstreeks 1310 en was molenaar op de windmolen van Straten, een van de Oirschotse herdgangen. Hij was getrouwd met ene Lijsbeth en had de volgende kinderen:

1. Claes, gehuwd met Agnes Willem Andries
hij volgde zijn vader op als molenaar van Straten
2. Henrick, zie II
3. Heylwich, gehuwd met Johannes Heylgenen
4. Margriet, gehuwd met Gerart van Berse
5. Cathelijn, gehuwd met Willem van der Hazeldonck
6. Lijsbeth, gehuwd met Henrick Jan Marien van Vessem
7. Lijsbeth, gehuwd met Peter Tielkens van Zeest
(waarschijnlijk waren er twee dochters Lijsbeth, het kan echter ook zijn dat er maar één Lijsbeth is geweest die twee maal is getrouwd).

II. HENRICK SMOLLERS

Henrick werd geboren omstreeks 1340 en is overleden vóór 1394. Zijn weduwe heette Heylwich. Dit echtpaar had acht kinderen, maar van slechts drie van die kinderen zijn de namen bekend:

1. Aert, zie III
2. Jan
3. Henrick

III. AERT SMOLLERS

Aert kwam ongeveer in het jaar 1380 ter wereld. Uit enkele vernoemingen in het Bossche Protocol blijkt dat hij was getrouwd met Eva, de dochter van Henrick Bloys. Aert en Eva kregen vijf kinderen:

1. Henrick, gehuwd met Mechteld N.N.
2. Jacob, zie IV
3. Conegond, ongehuwd
4. Heylwich, gehuwd met Jacob die Bije van Drunen
5. Lijsbeth

IV. JACOB SMOLLERS

Jacob is geboren omstreeks 1410 en trouwde met Aleyt Goyaert Beckers. Hij overleed vóór 1465 en liet zijn vrouw achter met (ten minste) één zoon:

1. Aert, zie V

V. AERT SMOLLERS

Aert werd ongeveer in 1440 geboren. Zijn naam komt zo vaak voor in de Oirschotse Schepenprotocollen dat we over hem alleen al diverse pagina's zouden kunnen vullen. Uiteraard beperken we ons tot de meest belangrijke gegevens.

Zo zien we in 1471 dat Aert was getrouwd met Marie Jan Jans van de Heyden. In 1487 treedt hij op als een van de achtmannen van Oirschot, waarschijnlijk voor de herdgang Notel waar hij woonde. Tien jaar later is hij "provisoor der tafelen der kercke Sinte Pieters", en nog eens negen jaar later, in 1506 dus, zien we dat Aert ook nog de functie van schepen heeft bekleed. In 1509 maakten Aert en zijn vrouw Marie hun testament. Hij overleed echter pas zo'n 12 à 13 jaar later, terwijl Marie hem zelfs nog ruim tien jaar overleefde. Aert en Marie hadden samen zeven kinderen.

1. Jan, gehuwd met Agnes Beertram van de Spijker
2. Aert, zie VI
3. Catrijn
4. Goyaert, priester
5. Henrick, gehuwd met Elisabeth Willem Jan Houbraken
6. Aleyt, gehuwd met Jan Hermans
7. Lisbeth, gehuwd met Everaert Michiels

VI. AERT JACOBS

Aert, die ongeveer in 1480 werd geboren, is in 1532 uit Oirschot weggetrokken en heeft zich gevestigd als pachter op de "Molenbroekse Hoeve" gelegen bij het grondgebied "Het Molenbroek" onder Oostelbeers. De Molenbroekse hoeve was in het bezit van de abdij van Tongerlo. In de abdij van Tongerlo is nu nog een kopie van de pachtcontract aanwezig, evenals de verlenging van dat contract voor 12 jaar, ingaande maart 1543. Aert noemde zich niet meer Smollers, maar Aert Jacobs van Oirschot. Hij overleed vóór het einde van zijn verlengde pachtcontract. In 1549 werd zijn plaats als pachter van de Molenbroekse hoeve overgenomen door Wilhelmus Lemmens van Loon. In datzelfde jaar vindt ook de erfdeling tussen de tien kinderen van Aert en zijn vrouw Heylken Henrich Gerits van Best in Oirschot plaats. De tien kinderen noemden zich toen nog Jacobs maar tenminste twee van hen zouden zich later "Int Molenbroeck" gaan noemen:

1. Jacob (int Molenbroeck), gehuwd met Catharina N.N.
2. Jan (int Molenbroeck), zie VII
3. Marie, gehuwd met Aert Dielis Snellaerts
4. Aleyt, gehuwd met Severijn Elias Dictus Dircks
5. Claeske, gehuwd met Cornelis Jan Crommen
6. Elisabeth, gehuwd met Ghijsbrecht van de Heuvel
7. Adriaen, gehuwd met Dirckske Joris Philips
8. Goyaert
9. Willem
10. Ghijsbrecht, gehuwd met Jenneke Frans Schepens
(Twee zonen van Ghijsbrecht noemden zich ook int Molenbroeck; het is niet bekend of Ghijsbrecht die naam zelf ook heeft gebruikt).

VII. JAN INT MOLENBROECK

Jan werd ongeveer in 1520 geboren. Net als zijn vader had hij contacten met de Abdij van Tongerlo, voor wie hij bijvoorbeeld in 1591 de helft van 40 buender overdraagt aan Heer Clement Crabeels, bisschop der stad van 's Hertogenbosch. Jan was toen weduwnaar van Catharina Hubert van Loon en had vijf kinderen:

1. Gerardus, zie VIII
2. Heylwich
3. Jan, in juli 1594 in Oirschot overleden ten gevolge van drie zware wonden, hem toegebracht door Goyaert Steven Beersmans, en begraven in Beers.
4. Peter, heeft dezelfde Goyaert Steven Beersmans zo zwaar verwond, dat men voor diens leefde vreesde.
5. Huybrecht, dienaar bij de Heren van Oirschot (in 1589 voor de Heer Henrick van Merode, na diens dood voor Mejuffrouw Maria van Merode). Huybrecht was kasteleyn (beheerder) op Kasteel den Bergh te Spooronk. Op 2 november 1593 werd hij door de dienaar van de Heer van IJseren met een riek in het hoofd gestoken, op 6 november maakte hij zijn testament en op 9 november overleed hij in Huize de Moriaen (de huidige ABN-bank) waar hij werd verpleegd. Huybrecht was lid van de St. Sebastiaangilde.

VIII. GERARDUS INT MEULENBROECK

Gerard was omstreeks 1560 geboren. Toen zijn broer Huybrecht in 1593 overleed was Gerard nog getrouwd met Margaretha van Taertwijck, die echter in 1604 of 1605 overleed. Gerard hertrouwde met Theodora Deckers.

1e huwelijk:

1. Lambertus, zie IX
2. Cathalijn, gehuwd met Willem Roymans
3. Johanna, gedoopt 12-09-1601 Oostelbeers
4. Aert
5. Margaretha, gedoopt 15-10-1604 Oostelbeers
gehuwd met Jan Willems van Engellant

2e huwelijk:

6. Anna, gedoopt 22-08-1606 Oostelbeers
gehuwd met Martinus Goyaerts Veraa

IX. LAMBERTUS MEULENBROEKS

Lambertus kwam omstreeks 1590 ter wereld en trouwde met Elisabeth, de dochter van Evert Cornelis van den Bergh.

Hij kreeg zeven kinderen, allen gedoopt in Oostelbeers:

1. Johannes, zie X
2. Cornelius, ged. 30-09-1625
3. Joanna, ged. 13-09-1626; gehuwd met Aert Jansen van Leen
4. Gerardus, ged. 09-02-1628
5. Maria, ged. 01-09-1630
6. Margaretha, ged. 30-03-1632; begr. 20-08-1632
7. Petrus, ged. 03-06-1633; gehuwd met Cathalijn Veraa

X. JOHANNES MEULENBROEKS

Johannes werd op 06-10-1624 gedoopt in Oostelbeers en op 13-01-1706 begraven in Diessen. Zijn vrouw heette Maria Mesmaeker. Zij werd begraven op 10-09-1704 te Diessen.

1. Johannes, zie XI
2. Gerardus, begr. 17-12-1726 te Diessen; gehuwd met Adriaantje van Hooff
3. Maria

XI. JOHANNES MEULENBROEKS

Johannes werd op 31-05-1652 te Diessen gedoopt, hij trouwde aldaar op 17-09-1679 met Anna Jansen Schijven en werd 44 jaar later, op 04-10-1723, begraven.

1. Lambertus, ged. 01-03-1680; begr. 13-09-1715
2. Mechtilda, ged. 03-04-1681

3. Henricus, zie XII
4. Maria, ged. 08-09-1683
5. Andreas, ged. 21-04-1689; begr. 14-05-1742
gehuwd met Maria Trompenaars
6. Maria, ged. 15-12-1691; begr. 30-11-1717
7. Cornelis, begr. 16-07-1704 (allen te Diessen)

XII. HENRICUS MEULENBROEKS

Was deze Henricus er niet geweest, dan zou de huidige familie Meulenbroeks niet bestaan. Alle ander voorgaande takken met de naam Meulenbroeks zijn namelijk - voor zover bekend - uitgestorven. Henricus werd op 09-05-1682 te Diessen gedoopt en trouwde op 27-04-1711 met Joanna Wintermans. Hij werd in Casteren begraven op 16-12-1748.

Zijn kinderen werden in Casteren gedoopt:

1. Cornelis, ged. 27-05-1711; begr. 18-01-1799
gehuwd met Margaretha van der Aa
2. Wilhelmus, zie XIII
3. (Dochter, ged. 22-02-1720)
4. Maria, begr. 27-01-1749
5. Anna, begr. 24-03-1779; gehuwd met Andreas van der Aa

XIII. WILHELMUS MEULENBROEKS

Wilhelmus werd op 08-10-1714 gedoopt in Casteren, trouwde op 06-06-1751 te Netersel en werd aldaar begraven op 06-05-1773. Zijn vrouw heette Anna Marten Cornelis. Hun kinderen werden gedoopt te Netersel:

1. (Levenloos, 29-02-1752)
2. Henrica, ged. 25-06-1753; begr. 21-11-1758
3. Margaretha, ged. 29-11-1755; begr. 21-03-1825
gehuwd met Cornelis Castelijns
4. Joannes, zie XIV
5. Henricus, ged. 09-03-1763; begr. 06-03-1805
gehuwd met Johanna Vissers

XIV. JOANNES MEULENBROEKS

Joannes werd op 28-07-1758 in Bladel/Netersel gedoopt en trad 33 jaar later, op 23-10-1791, voor de eerste maal in het huwelijk. Zijn echtgenote, Hendrina Vissers, overleed drie jaar later. Op 17-04-1796 trouwde Joannes met Anna Maria

Cortens, die hem na negen jaar huwelijk opnieuw als weduwnaar achterliet. De derde vrouw van Joannes heette Anna van der Aa. Dit huwelijk vond plaats op 27-10-1805. Anna overleed op 06-02-1813, Joannes op 25-08-1827. De kinderen werden allen in Bladel/Netersel gedoopt:

1e huwelijk:

1. Wilhelmus, ged. 29-02-1792; overl. 04-05-1871
gehuwd met Petronella Castelijns
2. Jan, begr. 06-10-1794
3. Henricus, ged. 14-02-1794

2e huwelijk:

4. Henrica, ged. 12-08-1797
5. Petrus, ged. 03-12-1798; overl. 14-05-1873
gehuwd met Catharina Sinkels
6. (Levenloos, 15-01-1802)
7. Joannes, ged. 16-04-1803; overl. 01-05-1875
gehuwd met 1) Catharina van Eyk
2) Ida Spoomans

3e huwelijk:

8. Henricus, ged. 03-10-1806
gehuwd met Maria Elisabeth Engelen
9. Anna, ged. 19-11-1807; overl. 04-11-1811
10. Henrica, ged. 25-02-1809
gehuwd met Johannis de Swart
11. Andreas, ged. 25-02-1809; overl. 26-04-1822
gehuwd met 1) Elisabeth Hendriks
2) Johanna Dirks
12. Jan Cornelis, zie XV

XV. JAN CORNELIS MEULENBROEKS

Jan Cornelis werd op 02-02-1812 geboren te Bladel/Netersel. Hij trouwde op 25-02-1848 te Son en Breugel met Cornelia van der Velden en overleed op 29-11-1857 te Best. Hij had vijf zoons:

1. Jan, geb. 17-11-1848 te Best; overl. 07-01-1849 te Best
2. Johannes, zie XVI
3. Hendrikus, geb. 09-10-1852 te Waalre; oven. 14-08-1929 te Best
gehuwd met Johanna Maria van de Staak
4. Antonius, geb. 01-09-1855 te Best; overl. 21-09-1855 te Best
5. Antonius, geb. 23-10-1856 te Best; oven. 17-09-1935 te Best
gehuwd met Cornelia van Gerwen

XVI. JOHANNES MEULENBROEKS

Joannes werd op 02-02-1850 te Best geboren en overleed op 21-03-1922 te St. Oedenrode. Zijn vrouw heette Johanna Maria van de Molengraaf.

1. Cornelia, geb. 20-03-1877 te Acht; overl. 17-07-1961 te Acht
gehuwd met Philippus Jacobus van de Sangen
2. Woutrina, geb. 27-02-1879 te Best; overl. 30-11-1879 te Best
3. Petrus, geb. 16-02-1880 te Best; oven. 23-11-1880 te Best
4. Woutrina, geb. 29-10-1881 te Best; overl. 04-08-1967 te Liempde
gehuwd met Joannes van Kronenburg
5. Petrus, zie XVII

XVII. PETRUS MEULENBROEKS

Petrus werd geboren op 20-11-1882 te Best. Hij trouwde op 28-01-1918 te Nijnsel met Petronella van Kronenburg en overleed op 25-11-1955 te Son en Breugel.

1. Johannes, geb. 26-12-1918 te St. Oedenrode
overl. 21-02-1977 te Son en Breugel
gehuwd met Wilhelmina Martina de Vries
2. Martinus, geb. 09-04-1920 te St. Oedenrode
gehuwd met Catharina Maria Mooren
3. Marinus, zie XVIII
4. Johanna Maria, geb. 29-01-1923 te St. Oedenrode
gehuwd met Johannes Petrus Wilhelmus Veraa
5. Elisabeth Ada, geb. 17-07-1924 te St. Oedenrode
gehuwd met Adrianus Beekveld
6. Franciscus Cornelis, geb. 07-01-1926 te Son en Breugel
gehuwd met Anna Johanna Couwenberg
7. Wilhelmus Josephus, geb. 17-08-1927 te Son en Breugel
gehuwd met Helena Cornelia Hazenberg
8. Gerardus Cornelis, geb. 05-06-1929 te Son en Breugel
gehuwd met Johanna Leonarda Theresia van de Wetering

XVIII. MARINUS MEULENBROEKS

Marinus werd geboren op 15-08-1921 te St. Oedenrode, hij trouwde op 27-10-1953 met Johanna Wilhelmina van Erp en overleed op 20-04-1964 te Son en Breugel.

1. Petronella, geb. 08-07-1954 te Son en Breugel
gehuwd met Antonius Hubertus Maria Verschuyten
2. Marinus Martinus, geb. 30-08-1955 te Son en Breugel
gehuwd met Barbara van der Kragt

3. Petrus Paulus, geb. 16-08-1957; gehuwd met Dolinda van de Stokker
 4. Johannes Maria, zie XIX

XIX. JOHANNES MARIA MEULENBROEKS

Johannes Maria werd geboren op 12-07-1959 te Son en Breugel en trouwde op 12-12-1980 te Nuenen met Henrica Maria de Groot.

1. Melanie Johanna, geb. 23-05-1983 te Son en Breugel
 2. Robertus Marinus Petrus, geb. 10-11-1984 te Son en Breugel

BRON VERDELING

Schepen oorkonde	Oerle	16-04-1365	1-14-16
Schepen oorkonde	Oirschot	19-02-1374	1-17-11
Cijnsregister	Oirschot	1340 folio 68v	
Cijnsregister	Oirschot	1394 folio 217a	II
Cijnsregister	Oirschot	1394 folio 207	13-11
Bosch Protocol	R1175	1368-1369 folio 131v	15
Bosch Protocol	R1422	1591 folio 68	VII-VII 1 t/m 5
Schepen Protocol	Oirschot	R122b folio 4	112-111-111 1 t/m 5
Schepen Protocol	Oirschot	R123 folio 72	112-113-111-1111-1113-1114
Schepen Protocol	Oirschot	R123 folio 112	1-11-13
Schepen Protocol	Oirschot	R127 folio 313	V-V1
Schepen Protocol	Oirschot	R128 folio 250	V-V4
Schepen Protocol	Oirschot	R128 folio 268	V-V3-V5-V6-V7-V1
Schepen Protocol	Oirschot	R136 B folio 12	VI- VI 1 t/m 10
Schepen Protocol	Oirschot	R144B folio 256	VII-VIII-VII3-VII1
Schepen Protocol	Oirschot	R144C folio 445	VII-V111-V112-V114-VII5

Tongerloo AAT, II, CULT 83 folio 6r° - 11v° en folio 221v° VI

RK DTB's van de genoemde dorpen

(De nummers in de laatste kolom duiden aan welke personen in de betreffende akte staan vermeld)

* Informatie over en aanvullingen op deze stamreeks zijn te verkrijgen bij of door te geven aan de samenstellers:

Tweelingenlaan 73, 5694 VD Son en Breugel, tel.: 04990-75938

BESTSE FUNDATIES

3. FUNDATIE MATHIJS PEETERS VAN DOORMAELEN

door H. Mijland

Naam

In 1847 maakt de Commissie tot verdeling van fundaties en gasthuizen een lijst op van deze te Best en Oirschot aanwezige instellingen¹. Op die lijst wordt voor Best, onder nummer 3, de fundatie Cornelia Dancqers genoemd met als stichtingsdatum 17 mei 1744. Deze benaming komt nog één keer voor in een brief van Gedeputeerde Staten aan het Bestse gemeentebestuur uit 1864². Tijdens het verdere onderzoek naar het doel en de werking van de fundatie is die naam echter niet meer te vinden.

Uitgangspunt voor het vervolg-onderzoek is dan ook de in de lijst genoemde stichtingsdatum. Op die dag, 17 mei 1744, blijkt Cornelia Donkers haar testament op te laten maken voor schepenen van Oirschot³.

In dat testament is geen sprake van de stichting van een fundatie, doch slechts van de benoeming van een rentmeester over bepaalde goederen. Dit recht tot benoeming blijkt vastgelegd te zijn in een codicille van Mathijs van Doormaelen uit 1715. In dit codicille is wel sprake van de stichting van een fundatie⁴, zoals we hierna zullen zien. We mogen aannemen dat de Bestse bestuurderen en commissieleden misleid zijn ten aanzien van de naam van de fundatie. Naar analogie van de andere fundaties krijgt de fundatie dus de naam van zijn stichter: Fundatie Mathijs Peeters van Doormaelen.

Stichting en doel

Mathijs Peeters van Doormaelen, gehuwd met Maria Aerds van den Hagelaer, maken op 12 januari 1693 hun testament op ten overstaan van notaris Heribert van Audenhoven⁵. De voor ons belangrijkste bepalingen daarin zijn:

- de testateuren geven elkaar wederzijds de volle eigendom van de roerende goederen en het vruchtgebruik van alle roerende en onroerende goederen, met machtiging aan de langstlevende om zoveel roerende en onroerende goederen te verkopen, te bewaren, enz., als de langstlevende voor zijn levensonderhoud nodig heeft;
- de aangestorven goederen komen na het overlijden van de langstlevende aan de familie, waarvan de goederen afkomstig zijn;
- het vruchtgebruik van de onroerende goederen komt na het overlijden van de langstlevende aan de huisarmen;

- aan de huisarmen dient na het overlijden van iedere testateur 25 gulden te worden uitgekeerd;
- uitgezonderd van deze bepalingen is een perceel akkerland, Bestakker genaamd, dat na het overlijden van de langstlevende toekomt aan Cornelia, dochter van Gerard Donckers en Lijsken Peeters van Doormaelen.

Maria sterft vijf dagen na het opmaken van dit testament. Mathijs zal haar nog ruim twintig jaar overleven. In 1715 voegt hij door middel van een codicille nog enkele bepalingen aan hun testament toeti.

Hij bepaalt onder andere:

- de helft van het wei- en akkerland, het Rullen genaamd - door Mathijs gekocht ná het overlijden van Maria - is na zijn overlijden bestemd voor de familieleden van hem en zijn vrouw zaliger, om de opbrengsten daarvan jaarlijks te verdelen onder familieleden die het nodig hebben;
- mochten er geen arme familieleden zijn, dan vervallen de inkomsten aan de huisarmen;
- het beheer over het land en de inkomsten draagt Mathijs op aan Cornelia Donckers, die tevens het recht krijgt om voor een opvolgend beheerder te zorgen.

De familiefundatie Mathijs Peeters van Doormaelen is dus gesticht bij codicille van 24 augustus 1715. Het bezit wordt gevormd door een perceel wei- en akkerland, genaamd het Rullen. Het doel van de fundatie is het ondersteunen van arme familieleden van de stichter en zijn overleden echtgenote. Tot beheerder of rentmeester wordt Cornelia Donckers aangesteld⁷.

De stichter en zijn familierelaties

Mathijs van Doormaelen is te Best gedoopt op 21 mei 1639. Zijn ouders zijn Petrus Antonius van Doormaelen en Barbara Martinus Gruijters⁸. Hij trouwt op 20 februari 1678 te Best met Maria van den Hagelaar, die aldaar op 20 augustus 1639 is geboren⁹. Haar ouders zijn Arnoldus (Aert) Guilielmus van den Hagelaar en Joanna Peters¹⁰. Hun huwelijk blijft kinderloos¹¹. Maria overlijdt op 17 januari 1693 en Mathijs op 20 januari 1716¹². Zowel Mathijs als Maria hadden meerdere broers en zusters¹³. Uit de geraadpleegde bronnen blijkt dat beide families niet onbemiddeld zijn.

De naam van Cornelia Donckers zijn we reeds enkele malen tegengekomen. Welke relatie heeft zij tot de fundateur? Zij blijkt een nicht te zijn van Mathijs van Doormaelen. Cornelia is namelijk de dochter van Gerardus Donckers en Lijsken Peeters van Doormaelen, een zus van Mathijs¹⁴. Haar vader is afkomstig uit Hilvarenbeek. Cornelia is op 25 maart 1685 te Oirschot geboren¹⁵ en is naar alle waarschijnlijkheid ongehuwd gebleven. Deze veronderstelling is gebaseerd op de

Dit huwelijk is gesceet by Cornelia Gerit Donckers
 van Gelooven, verplegende met de Kamminghe
 in haer logeet aen andersint, maer te Gelooven
 Schrijver, van Gelooven, en A. N. H. N. H.
 geëdruet elckij 1750.
 1744. /
 L. J. v. d. Oirschot
 Bij present
 J. de Marco Secretaris
 in Oirschot

Merkteken van Cornelia Gerit Donckers met verklaring waarom dit is geplaatst.
 Ondertekening van een verkoopakte uit 1750
 (R.A. Oirschot, inv. nr. 247, fol. 123)

volgende gegevens. Ten eerste is geen huwelijksinschrijving van haar gevonden in de registers van Oirschot en Best. Ook uit haar testament blijkt niet dat zij gehuwd was of is geweest¹⁶. Dat testament wordt opgemaakt in de woning van Hendrik Coppens, de toenmalige pastoor van Best. We mogen veronderstellen dat zij daar inwoonde en de pastoor behulpzaam was bij huishoudelijke werkzaamheden. Dit te meer, omdat ze voordien dezelfde diensten verrichtte voor Mathijs van Doormaelen, wat duidelijk wordt uit de volgende passage uit zijn codicille:

"maeckende ende legaterende daerenbovens aende selve Cornelia Donckers, sijne nichte, bij hem woonende, bij forme van prelegaet, alle alsulcke penningen ende schuldt als Goordt van Gelooven aen hem codicillant ter saecke van geleent geldt ende andersints schuldigh is, ende dat in consideratie vanden goeden diensten bij haer aen hem codicillant gedaen ende bewezen."

Cornelia sterft op 4 september 1750 te Best. Uit enkele gegevens blijkt dat zij langdurig gehandicapt is geweest door een verlamde rechterarm¹⁷.

Bezittingen en beheer

Tot bezit van de fundatie Mathijs Peeters van Doormaelen wordt oorspronkelijk bestemd een perceel wei- en akkerland het Ruilen genaamd, dat Mathijs in 1701 kocht van zijn zwager Willem Aerts van den Hagelaer¹⁸. Na het overlijden van Mathijs erft Cornelia Donckers niet alleen het Ruilen, maar ook de helft van de Bestacker¹⁹ en de helft van een weiland in de Salderes²⁰. Waarom Cornelia dit laatste perceel kreeg heb ik niet kunnen achterhalen. Vermoedelijk is deze vorm van overdracht van het fundatiebezit gekozen om het bezit veilig te stellen voor buitenstaanders²¹.

Cornelia wijst in haar testament²² Antonie Jansen Habraken aan als opvolgend beheerder van de fundatie. Helaas sterft Antonie eerder dan Cornelia, namelijk op 7 september 1748²³. De benoeming van een andere opvolger heb ik niet aangehouden. Wie het dan wel wordt blijkt uit een verpondingskohier. In dat register van Verrenbest²⁴ staat namelijk Dirk Aerts van Eeckerschot, een neef van Cornelia, genoteerd als opvolgend eigenaar van de niet aan anderen overgedragen percelen die aan Cornelia toebehoorden, met de toevoeging: "als administrateur". Deze overdracht vindt in 1753 plaats en betreft: het Ruilen en een weiland in de Salderes. Deze percelen blijven zeker tot 1950 eigendom van de fundatie²⁵. Bij de invoering van het kadaster in 1830 wijzigt wel de omschrijving van de percelen. In de kadastrale leggers worden de percelen als volgt omschreven: sectie E 302, bouwland, 50 a 40 ca (het Rullen)²⁶ en sectie E 360 en 361, bouw- en weiland, samen 33 a 80 ca (weiland in de Salderes)²⁷.

Wie het beheer over de goederen en opbrengsten van Dirk Aerts van Eeckerschot heeft overgenomen is niet bekend, wel wie er aan het begin van de 19e eeuw als rentmeester optreedt. Dat staat namelijk vermeld in een inventaris van archiefstukken van de fundaties die in 1815 is opgemaakt door de gewezen Commissie van Weldadigheid in het kanton Oirschot ten behoeve van de teruggave van die stukken aan de particuliere rentmeester²⁸. Voor de fundatie Mathijs van Doormaelen staat daarin vermeld, dat de stukken worden overgedragen aan de voormalige administrateur Jan Hendrik van Esch. Dit kan alleen Jan van Esch, zoon van Hendrik en Christina Godefridus van de Wiel, zijn, die op 30 november 1760 te Best is gedoopt en aldaar overlijdt op 29 juli 1818²⁹. Of ene J. van Ende hem opgevolgd is werd niet duidelijk. Van Ende wordt wel als rentmeester vermeld in de oudste kadastrale legger uit 1830³⁰. De laatste beheerder waarvan gegevens zijn aangetroffen is weer een J. van Esch. Deze komt als zodanig voor op een staat van Bestse fundaties uit 1873³¹. Het betreft Joannes Cornelius van Esch, geboren te Best op 8 juli 1834 en aldaar overleden op 26 oktober 1911³². Veronderstelt mag worden dat hij tot aan zijn dood rentmeester van de fundatie is gebleven.

Over de verdere lotgevallen van de fundatie en over het eventuele voortbestaan van deze fundatie zijn geen concrete gegevens bekend. Onbekend is ook of inderdaad familieleden van de stichter en zijn vrouw een beroep op de fundatie hebben gedaan, of dat de huisarmen van Best begunstigd zijn met de opbrengsten van de fundatiegoederen. Misschien dat de toekomst hierin nog helderheid kan bieden.

NOTEN

1. Deze lijst is afgedrukt in **Campinia** 15 jrg. (1985) blz. 189.
2. Archief gemeente Best 1820-1946 (Archief Best), voorl. inv.nr. 397. Aangezien het archief van de gemeente Best momenteel opnieuw wordt geïnventariseerd gelden de inventarisnummers uit de inventaris Pronk niet meer in alle gevallen. De gewijzigde nummers, die nog niet definitief zijn, worden als voorlopige inventarisnummers vermeld.
3. Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best (R.A. Oirschot), inv.nr. 284, folio 105-106vo. De familienaam van Cornelia wordt in de lijst van 1847 als Dancqers geschreven. In alle andere archiefstukken wordt de naam consequent met een o geschreven.
4. J.A. ten Cate, **De notariële archieven in Noord-Brabant**. 's-Gravenhage 1957 (Notariële archieven), inv.nr. 5170.
5. Notariële archieven, inv.nr. 5167.
6. Zie noot 4.
7. In deze serie artikelen aangaande de Bestse fundaties is de aandacht in de eerste plaats op de familiefundaties gericht, vandaar dat hier niet nader ingegaan wordt op de legaten aan de huisarmen.
8. Inventaris van doop-, trouw- en begraafboeken van Best, Oirschot en Veldhoven (DTB), inv.nr. 001.
9. DTB, inv.nr. 001.
10. DTB, idem.
11. Dit wordt vermeld in de akten van prisatie (taxatie) van Maria en van Mathijs. Zie Oud-administratief archief van Oirschot en Best (OAA Oirschot), voorl. inv.nr. 8397 (akte van 17 jan. 1693) resp. 8401 (akte van 20 jan. 1716).
12. DTB, inv.nr. 002, fol 224 resp. fol. 232vo.
13. Als broers en zusters van Mathijs zijn aangetroffen (in volgorde van ouderdom: Guilielma, Martinus, Theodorus, Elisabeth, Joannes en Peeter. En van Maria: Helwigis, Guilielmus, Judocus, Elisabeth en Joanna. (Bronnen: DTB's, testamenten, verpondingskohieren, rechterlijk archief).
14. Het huwelijk van de ouders van Cornelia vond plaats op 5 juli 1675 (DTB, inv.nr. 153).
15. DTB, inv.nr. 105, fol. 66. De doop van Cornelia is foutief geregistreerd. Ingeschreven is namelijk: "Cornelius, filius legit...."
De broers en zusters van Cornelia zijn in dit doopboek met zeer regelmatige tussenperiodes als dopelingen opgetekend. Een Cornelia of daarvan afgeleide naam komt niet voor en kan ook niet tussentijds vergeten zijn. In haar testament noemt Cornelia bovendien de meeste van haar broers en zusters, waaronder geen Cornelis. Ook in de andere geraadpleegde bronnen komt geen Cornelis Donckers voor. De foutieve registratie in het doopboek is daarom zeer aannemelijk.

16. Zie noot 3.
17. Overlijden Cornelia in DTB, inv.nr. 002, fol. 244vo.
Uit de tekst bij haar merkteken onder haar testament en onder een verkoopakte uit 1750 (RA Oirschot, inv.nr. 247 fol. 122vo) blijkt dit duidelijk.
18. Zie de bepaling in het codicille van Mathijs. De eigendomsovergang is te vinden in het oudste verpondingskohier van Verrenbest, fol. 6 en 6vo (OAA Oirschot inv.nr. 7020). Willem Aerts van den Hagelaer was een broer van Maria, de overleden echtgenote van Mathijs.
19. Deze vererving was reeds bepaald in het testament van Mathijs en Maria uit 1693 (zie hiervoor).
20. Het bezit van Mathijs van Doormaelen is opgetekend in de akte van taxatie van 24 februari 1716, geregistreerd in het register van de collaterale successie (OAA Oirschot, [inv.nr.](#) 8401). In die akte worden ook de lasten omschreven die op de goederen rusten, echter zonder specificatie per perceel.
De vererving is te concluderen uit het verpondingskohier van Verrenbest, fol. 102 en 124 (OAA Oirschot, inv.nr. 7021). Een akte van scheiding en deling is niet aangetroffen.
21. Het bezit van de fundatie voor het eerst onder de benaming Fundatie geregistreerd in 1792. Voor dat jaar staat het fundatiebezit steeds op naam van particulieren. Dit is ook zo bij de andere familiefundaties (zie Campinia 16 jrg. (1986) blz. 20). Meer duidelijkheid in de beweegredenen is nog niet te geven.
22. R.A. Oirschot, inv.nr. 284 fol. 105-106vo: testament van 17 mei 1744.
23. DTB, inv.nr. 002, fol. 243.
24. OAA Oirschot, inv.nr. 7021 fol. 124
25. Volgens collegiale informatie van de heren Rosier en Beekman, deskundigen op kadastraal gebied m.b.t. de gemeente Best, zouden de percelen van de fundatie rond 1970 aan de IBC te Best zijn gekomen.
Deze percelen zijn in ieder geval verkaveld t.b.v. de huidige nieuwbouw in het plan Salderes. Of de goederen in 1970 nog fundatiebezit waren heb ik niet kunnen achterhalen.
26. Archief Best, inv.nrs. 1349 en 1362, artikelnummer 77, volgnummer 1.
Qua grootte, ligging en omschrijving moet dit perceel het Bullen zijn.
27. Ibidem, volgns. 2 en 3. Waarom hier een splitsing in twee percelen is opgetreden is niet duidelijk.
In de kadastrale leggers wordt de fundatie overigens Hendrik Mathijs van Doormalen genoemd. Waarom deze naamsverandering?
28. OAA Oirschot, voorl. inv.nr. 104a.
29. Deze Jan van Esch is namelijk de enige met die naam die in die periode in de registers voorkomt (zie DTB, inv.nr. 003 voor de doop en de burgerlijke standregisters Best). Jan trouwt op 31 augustus 1788 met Anne-Marie Josephus Verrotten (DTB, inv.nr. 159).
30. Archief Best, inv.nr. 1349, art.nr. 77. Gegevens over een J. van Ende zijn in de burgerlijke standregisters van Best en Oirschot niet aangetroffen.
31. Archief Best, voorl. inv.nr. 397.
32. Ook hier komt in die periode slechts één persoon in aanmerking. Zijn ouders zijn Henricus van Esch en Cornelia de Koning. Johannes huwde met Johanna Maria Hollanders op 28 juli 1860.